

HAALBAARHEIDSONDERZOEK HERBESTEMMING KASTEELRUïne BLEIJENBEEK TE AFFERDEN

DEEL 1. HISTORISCH ONDERZOEK EN WAARDESTELLING ACTUELE SITUATIE KASTEELRUïne EN LANDGOED

14 februari 2014

COLOFON

14 februari 2014

Opdrachtgever: Werkgroep Bleijenbeek
p.a. Op de Spekt 19
5871BG Broekhuizenenvorst

projectgebied: Kasteelruïne en landgoed Bleijenbeek te Afferden

Opdrachtnemer: Stichting in Arcadië te Amersfoort
i.s.m. : Klement² Rentmeesters te Gulpen

Stichting In Arcadië:

't Zand 44, 3811 GC Amersfoort
T 033 4480035, info@stichtinginarcadie.nl w. www.stichtinginarcadie.nl

Projectteam Stichting In Arcadië:

Ir P. (Peter) Verhoeff	Landschapsarchitect bnt
Drs R.H.M. (Ronald) van Immerseel	Historicus

Klement2 Rentmeesters:

Pesaken 26, 6271 PB Gulpen
T 043 3233511, M. 06 30349979, E. jessica@klement2.com

Projectteam Klement2 Rentmeesters:

Ir. F. (Frank) Klement	rentmeester
Drs. J. (Jessica) Klement – van der Graaf	bedrijfskundige

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder schriftelijke toestemming van Stichting In Arcadië.

Afbeelding voorzijde: Kasteelruïne Bleijenbeek (foto: Peter Verhoeff, Stichting In Arcadië, mei 2013)

INHOUD

1.	INLEIDING	5
2.	OUDSTE GESCHIEDENIS; PERIODE TOT 1600	7
3.	DE GROTE BOUWCAMPAGNE VAN ARNOLD SCHENCK VAN NYDEGGEN EN MARIA CATHARINA VAN HOENSBROEK; 1688-1709	11
4	BLEIJENBEEK IN HET BEZIT VAN DE FAMILIE VAN HOENSBROEK	19
	4.1 Bleijenbeek in de 18e eeuw	
	4.2 Bleijenbeek in de 19e eeuw	
5	BLEIJENBEEK ALS KLOOSTER; 1874-1912	29
	5.1 De paters jezuïeten; 1874-1903	
	5.2 De zusters Ursulinen; 1909-1912	
6	BLEIJENBEEK IN DIVERSE HANDEN; 1917-HEDEN	35
	6.1 Leonardus Prins; 1917-1924 en Franz Lothar von und zu Hoensbroech; 1924-1937	
	6.2 Familie Jurgens; 1937-1944	
	6.3 Operation Veritable: van kasteel tot ruïne; februari 1945	
	6.4 Familie Jurgens; 1945-1990	
	6.5 Bleijenbeek sinds 1990	
7	ACTUELE SITUATIE EN WAARDESTELLING	47
	7.1 Inleiding	
	7.2 Beschrijving actuele situatie landgoed	
	7.3 Interpretatie en Waardestelling	
8	AANDACHTSPUNTEN VOOR ONDERZOEK EN PLANVORMING	57

NOTEN

LITERATUUR

De tuin om de kasteelruïne met teruggesnoeide resten van taxushagen (foto sept 2013).

1. INLEIDING

De kasteelruïne Bleijenbeek is onderdeel van het landgoed Bleijenbeek te Afferden. Het landgoed ligt aan de rand van het Nationaal Park De Maasduinen. De kern van het landgoed bestaat uit de kasteelruïne en een omgracht terrein met restanten van tuinaanleg. Buiten de gracht ligt een imposante lanenstructuur. De landbouwgronden van het landgoed zijn enige jaren geleden ingericht als golfbaan. Het meest noordelijke en meest zuidelijke deel van het landgoed bestaat uit bos, dat aansluit op de uitgebreide boscomplexen van het Nationaal Park.

Kader van het onderzoek

Kasteelruïne en landgoed Bleijenbeek zijn eigendom van A.S.R. levensverzekeringen n.v.. In 2009 is de Stichting Kasteelruïne Bleijenbeek (SKRB) opgericht. SKRB is erfpachter / zakelijk gerechtigde van de kasteelruïne en zet zich om de ruïne te consolideren, herstellen, verbeteren en toegankelijk te maken en te houden als onderdeel van het landgoed. SKRB wil de natuurlijke en landschappelijke waarden en het culturele en maatschappelijke erfgoed in de ruimste zin van het woord bewaken en beheren en het publiek hier kennis van laten nemen. Behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving zijn het doel, maar hiervoor is een gezonde exploitatiebasis vereist.

SKRB wenst een haalbaarheidsonderzoek naar mogelijkheden voor ontwikkeling, exploitatie en beheer van natuur, cultuur- en leisurfuncties op het landgoed en rondom de ruïne. De opdrachtgever vraagt expliciet om breder te kijken dan alleen de kasteelruïne zelf, maar ook landgoed en het Nationaal Park De Maasduinen en de euregio in deze mee te nemen. Als basis voor dit haalbaarheidsonderzoek is in de afgelopen jaren een aantal onderzoeken uitgevoerd naar het maatschappelijke en culturele erfgoed van landgoed en ruïne en hun natuurlijke en landschappelijke waarden.

Aanpak en onderzoeksmethodiek

Het voorliggende rapport vormt onderdeel van het project 'Haalbaarheidsstudie herbestemming kasteelruïne Bleijenbeek'. Deze haalbaarheidsstudie wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met Klement² Rentmeesters uit Gulpen. Het eerste deel van dit project omvat een historisch onderzoek en waardestelling van de actuele situatie op landgoed Bleijenbeek (penvoerder: Stichting In Arcadië). Het tweede deel van het project omvat de toekomstvisie en het businessplan voor de exploitatie van de kern van het landgoed; de kasteelruïne en het omgrachte terrein (penvoerder: Klement² Rentmeesters). Beide delen van het project worden opgeleverd in een eigen rapport.

Het voorliggende rapport betreft het historisch onderzoek naar de ontwikkelingsgeschiedenis en cultuurhistorische waardestelling van de bestaande situatie van het landgoed Bleijenbeek. Het onderzoek richt zich op de tuin- en parkaanleg op het landgoed en in het bijzonder op de directe omgeving van de kasteelruïne. Bouwkundig onderzoek naar de bebouwing maakt geen onderdeel uit van deze rapportage. In het laatste hoofdstuk worden aandachtspunten geformuleerd en aanbevelingen gedaan voor nader onderzoek en planvorming.

Bescherming cultuurhistorische waarden

Zowel de ruïne (monumentnr. 529986) als de tuin- en parkaanleg met lanenstructuur (monumentnr. 529987) zijn beschermd als rijksmonument. Samen vormen zij het complex historische buitenplaats Bleijenbeek (complexnr. 529985). Rondom de ruïne en verspreid over het landgoed staan een aantal naoorlogse niet-beschermd bijgebouwen en (dienst)woningen.

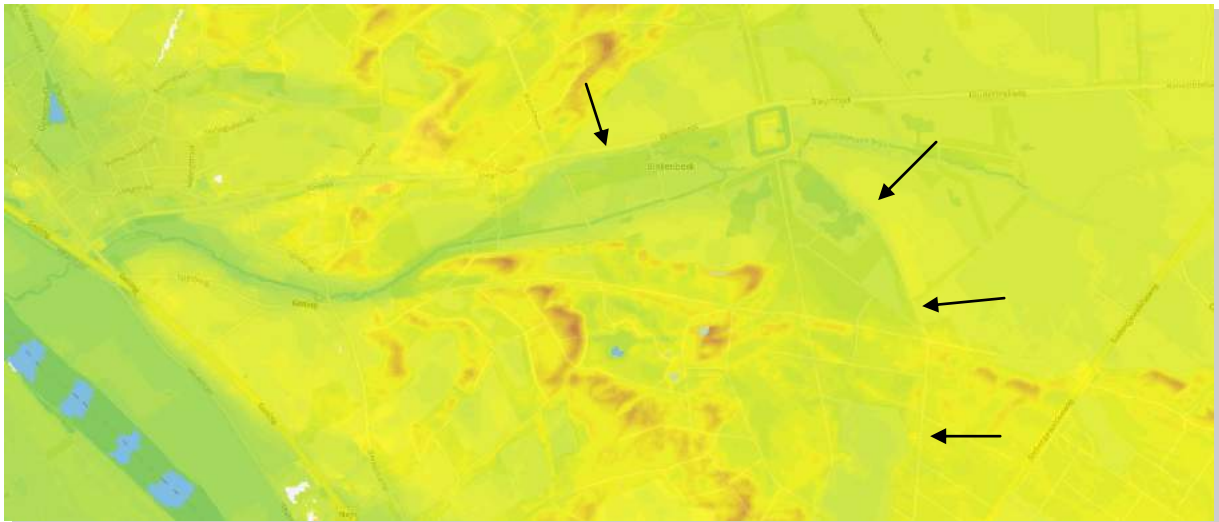
Het kasteelterrein binnen de buitengracht heeft de kwalificatie "*terrein van zeer hoge archeologische waarde*" en is geregistreerd als archeologisch monumentnr. 11123 met een oppervlakte van 17.387m². Het terrein is geen rijksmonument.

De voormalige akker van boerderij Aldenhof, onderdeel van de golfbaan ten oosten van het kasteelterrein, betreft een terrein met sporen van bewoning (aardewerkvondsten) uit de Romeinse Tijd. De vondstlaag ligt onder het huidige esdek. Dit terrein heeft de kwalificatie "*terrein van zeer hoge archeologische waarde*" en is geregistreerd als archeologisch monumentnr. 11188 met een oppervlakte van 76.497m². Dit terrein is geen rijksmonument.

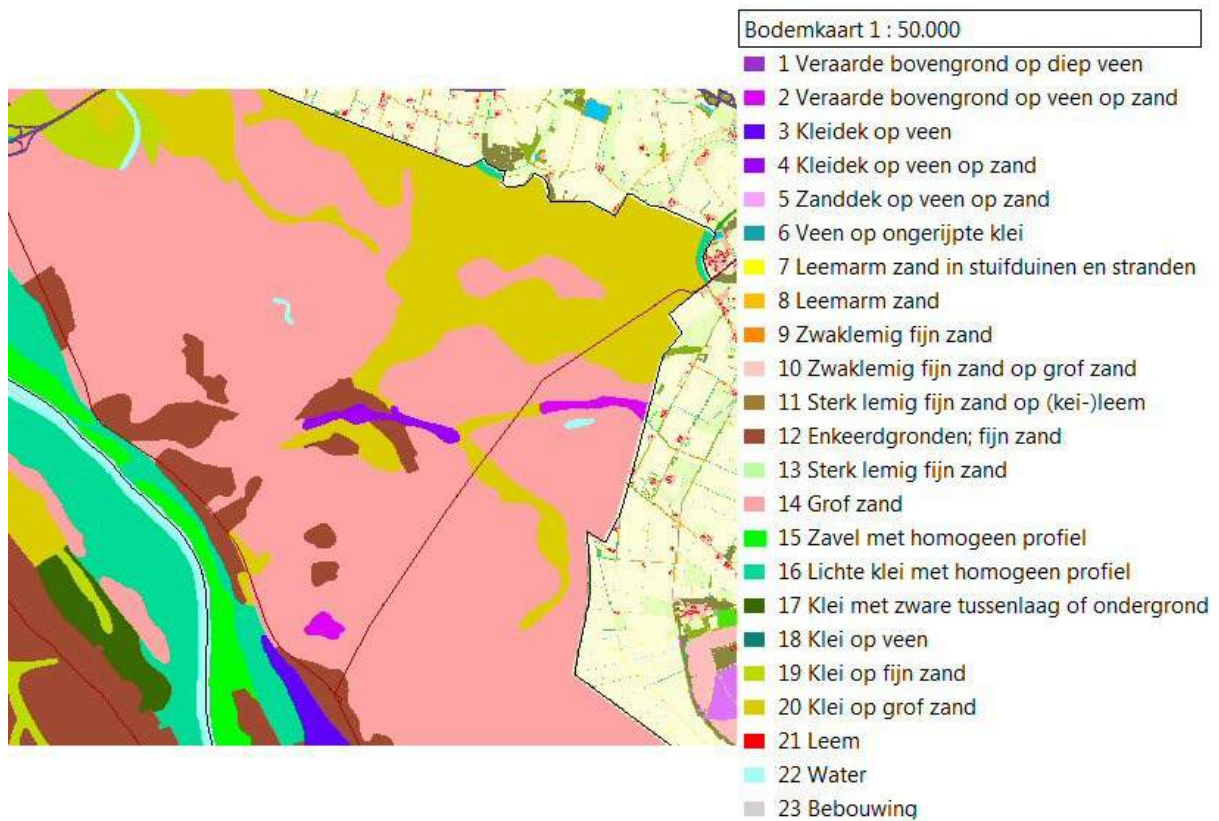
De provincie Limburg heeft de archeologie, bouwhistorie en de historische geografie geïnventariseerd en vastgelegd in de Cultuur Historische Waardenkaart Limburg. De inventarisatiegegevens van deze Cultuur Historische Waardenkaart hebben een informatieve en signaleringsfunctie, maar geen wettelijke status.

Dankzegging

Het voorliggende onderzoek is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met de werkgroep 'Herbestemming kasteelruïne Bleijenbeek' en Klement² Rentmeesters. Speciale dank gaat uit naar: prof. mr. E.C.M. Jurgens (voorzitter kasteelruïne Bleijenbeek), Ton Wijers en Rien van den Brand.

Actueel Hoogtebestand Nederland. De pijlen geven de oude maasbedding (blauw) aan. www.ahn.nl

2. OUDSTE GESCHIEDENIS; PERIODE TOT 1600

De vorm en vestigingsplaats van landgoed en kasteel Bleijenbeek is nauw verbonden met het landschap in deze regio. Het Actueel Hoogtebestand Nederland toont dat direct ten zuiden van Bleijenbeek een voormalige Maas-arm heeft gelopen. Deze bedding is tot op heden als een lagergelegen gebied herkenbaar. Bleijenbeek ligt hiermee op de grens van twee Limburgse cultuurlandschappen; het cultuurlandschap van de rivierterrassontginningen en het dekzandlandschap. Het rivierterrassenlandschap bestaat uit grotendeels met zand bedekte ondergrond, doorsneden door beekdalen en oude Maasbeddingen, dat vanaf de Romeinse tijd vrijwel continu bewoond werd.¹ De nederzettingen bleven beperkt tot het Maasdal met de Afferden en Bergen en bewoning langs de randen van de beekdalen. Het dekzandlandschap bestaat grotendeels uit zandgebieden met relatief geringe hoogteverschillen en stuifduinen. De bewoning was hier zeer extensief en deze dekzandgebieden werden pas gedurende de late Middeleeuwen (1000-1500) ontgonnen.² Op de heide werden vrijstaande boerderijen met akkerkampen aangelegd. Tussen Heijen en Bergen zijn deze kamptongingen nog steeds zichtbaar. Grote delen van dit dekzandlandschap, waaronder de stuifduingebieden, werden echter pas vanaf de tweede helft van de 19e eeuw en in de 20e eeuw in cultuur gebracht.

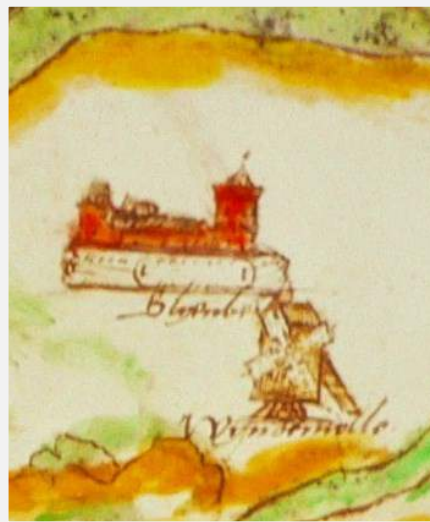
De eerste gegevens voor de heerlijkheid Afferden stammen uit de 14e eeuw. In het midden van deze eeuw was de heerlijkheid in bezit van de aartsbisschop van Keulen (2/3e deel) en de heren van Cuyck (1/3e deel). De heerlijkheid Afferden werd in de tweede helft van de 14e eeuw door hen beleend aan respectievelijk de families Schenck van Nydeggen (2/3e deel) en Van Mirlaer (1/3e deel).³ In de 14e eeuw bevond zich in de Heerewaarden, de uiterwaarden van de Maas nabij Afferden, het "huys tot Aefforden".⁴ Deze burcht was in de tweede helft van de 14e eeuw in bezit van Hendrik Schenck van Nydeggen.

Het kasteel Bleijenbeek komt voort uit het bezit van de Van Mirlaers. Wanneer de Van Mirlaers op de huidige locatie een huis hebben gebouwd is niet bekend. Maar in 1405 ruilt Lutgarda van Mirlaer haar bezittingen bij Afferden met Wynand Schenck van Nydeggen voor jaarlijkse inkomsten uit een belastingheffing die Wynand in de heerlijkheid Afferden als leenman van de Keulse bisschop bezat. Lutgarda's bezit wordt dan omschreven als "*guet en hof Blienbeke*". Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat in de tweede helft van de 14e eeuw een rechthoekig omgracht complex is aangelegd met een uitspringende rechthoekige toren. Afgaand op de geringe dikte van de fundering is het niet waarschijnlijk dat het hier een versterkt huis betrof. Viersen concludeert dat het gebouw beschouwd moet worden als een met een gracht omgeven (verdedigbare) boerderij.⁵ Deze 14e-eeuwse gracht, de huisgracht, is in het laatste kwart van de 19e eeuw gedempt.

De naam Blienbeke, wat heldere beek betekent, suggereert dat er een relatie is met de Eckeltse beek die ook als Bleijenbeek bekend staat. Oorspronkelijk verzamelde het water in de bovenloop zich op lage plekken waar uitgestrekte veengebieden ontstonden zoals het Gochse veen en Afferdense veen. Ter ontginning en afwatering van de ten oosten van het beekdal gelegen venen en vennen werd in de eerste helft van de 14e eeuw de Eckeltse beek vergraven. Voor de afwatering werd gebruik gemaakt van de natuurlijke laagte van de voormalige Maasarm. Het ligt voor de hand dat de bouw van een boerderij met een door deze beek gevoede gracht gesticht werd tijdens deze ontginningsperiode ter beveiliging van en controle over de verveningen.⁶ Op een kaart uit 1730 is voor het eerst goed zichtbaar dat de Eckeltse beek twee lopen heeft waarbij de noordelijke loop de huisgracht zal hebben gevoed. Korte tijd later moet er een tweede boerderij gebouwd zijn iets ten westen van Bleijenbeek, namelijk de "*Vogelech*". Stichters waren de monniken van het Augustijner klooster Gaesdonck die de boerderij in 1441 in leen gaven aan ene Egbert van Doeyenbergh.⁷ Vanaf 1462 wordt Derick Schenck van Afferden als leenman genoemd. Sindsdien behoort de hoeve Vogelheeg bij het landgoed Bleijenbeek.

Het Huis te Afferden van de familie Schenck van Nydeggen is vermoedelijk in 1387 gesloopt als gevolg van een overeenkomst tussen de graaf van Kleef en de hertog van Gelre.⁸ Ook het hof Bleijenbeek is in deze periode tot op het maaiveld gesloopt, mogelijk als gevolg van een verwoesting in lokale twisten. Te Bleijenbeek werd door de Van Mirlaers al snel begonnen met de nieuwbouw van een bescheiden verdedigbaar huis bestaande uit een verdedigbare woontoren met ca. 1 meter dikke muren op de plek van de voormalige 14e-eeuwse toren, een schildmuur (die niet voltooid werd) en bijgebouwen. De toren lag, evenals zijn voorganger, strategisch gezien ten opzichte van de enige doorgaande weg (Afferden-Goch) door het laaggelegen natte stroomgebied van de Eckeltse beek.

Inmiddels was Wynant Schenck van Nydeggen in 1403 door vererving eigenaar geworden van het grootste deel van de heerlijkheid Afferden en in 1405 verwerft hij van Lutgarda van Mirlaer het hof Bleijenbeek. Wanneer Wynant in 1407 Bleijenbeek in leen opdraagt aan de bisschop van Keulen is er sprake van "Burchhuys ind hoifs van Blidenbeke mit yren zoebahren vurs. ind mit aller vestongen ind bauwe die nu daran synt of hermails daran gemacht werden".⁹ Vermoedelijk wilde Wynant centraler in zijn heerlijkheid zijn machtscentrum vestigen en heeft hij de gestarte nieuwbouw door de Van Mirlaers uitgebreid met een zaalvleugel tegen de westzijde van de

Kasteel Bleijenbeek met vermoedelijk de aarden wal (zie pijl op de uitsnede) tussen huisgracht en buitengracht weergegeven op een kaart uit 1547 inzake een grensconflict tussen de heren van Bleijenbeek en het Nederambt van de stad Goch. Het westen is boven. Afb. overgenomen uit R. van den Brand, *Siebegewald - Grepen uit 650 jaar verleden* (Afferden 1984), 34 en 44.

toren en een nieuwe vierkante toren aan de zuidzijde. Later in de 15e eeuw werd het kasteel verder versterkt met een schildmuur ter afsluiting van de binnenplaats en een ronde toren op de zuidwesthoek en een poortgebouw. Nog later, mogelijk begin 16e eeuw, volgde een oostelijke vleugel met dienstruimten.¹⁰

Aangezien in 1407 het burchthuis in de hof van Bleijenbeek met alle versterkingen en bouwingen wordt vermeld is er vermoedelijk dan al sprake van een voorburch of voorhof. Deze zal in de loop der eeuwen zijn aangepast en verbeterd tot het complex dat in 1738 door Jan de Beijer wordt getekend.¹¹ In 1738 maakt de zuidgevel van de voorburch nog een gesloten indruk met slechts enkele vensters en een ophaalbrug wat wijst op een oudere bouwdatum met verdedigbaarheid als belangrijk aspect.

In de loop van de 15e eeuw werd het landgoed Bleijenbeek verder uitgebreid eerst in 1462 met de eerder genoemde hoeve Vogelheeg. In 1489 verpandte ene Ryckart Wadden zijn iets ten oosten van de buitengracht van Bleijenbeek gelegen hoeve Aldenhof tegen een jaarlijkse rente van 7 gulden aan Johan Schenck van Nydeggen.¹² In 1622 koopt Schenck van Nydeggen van de geërfden van Afferden de direct ten zuiden van het kasteel gelegen heide "*schietende uit den eenen eint op den uitwech van den Aldenhof (...) ende met den andere eint op die Vogelhegg*".¹³ Wanneer de hoeves Boshof en Bulshees in bezit komen van Bleijenbeek is niet bekend. De oudst bewaard gebleven verpachtingen van beide hoeves door de eigenaren van Bleijenbeek stammen uit respectievelijk 1600 en 1693, maar het eigendom en stichtingsdatum gaan mogelijk verder terug.¹⁴

Wanneer de buitengracht als extra fortificatie om het kasteel is aangelegd is niet bekend, maar vermoedens zijn er wel. Op een kaart uit 1547, waarop Bleijenbeek staat weergegeven, lijkt het kasteel omgeven te zijn door een aarden omwalling waarvoor de uit de buitengracht komende grond zal zijn gebruikt. Bleijenbeek was sinds 1530 in handen van Hendrik van der Lippe genaamd Hoen. In 1530 had de hertog van Gelre de nazaten van Dirk Schenck van Nydeggen, wegens de slechte staat van onderhoud van deze voor Gelre inmiddels belangrijke grensburcht, gedwongen Bleijenbeek aan Hendrik van der Lippe te verkopen. Dat fortificatie geen overbodige luxe was blijkt uit de mislukte aanval in 1559 door een kleinzoon van Dirk op het kasteel. In 1576 deed Marten Schenck van Nydeggen, een achterkleinzoon van Dirk een hernieuwde poging, nu met meer succes. Maarten was een militair die tot 1576 in Staatse dienst was.¹⁵ Hierna verwisselde hij het Staatse kamp voor het Spaanse kamp en veroverde en passant Bleijenbeek waarvan hij meende dat hij op grond van zijn afstamming rechtmatig eigenaar was.

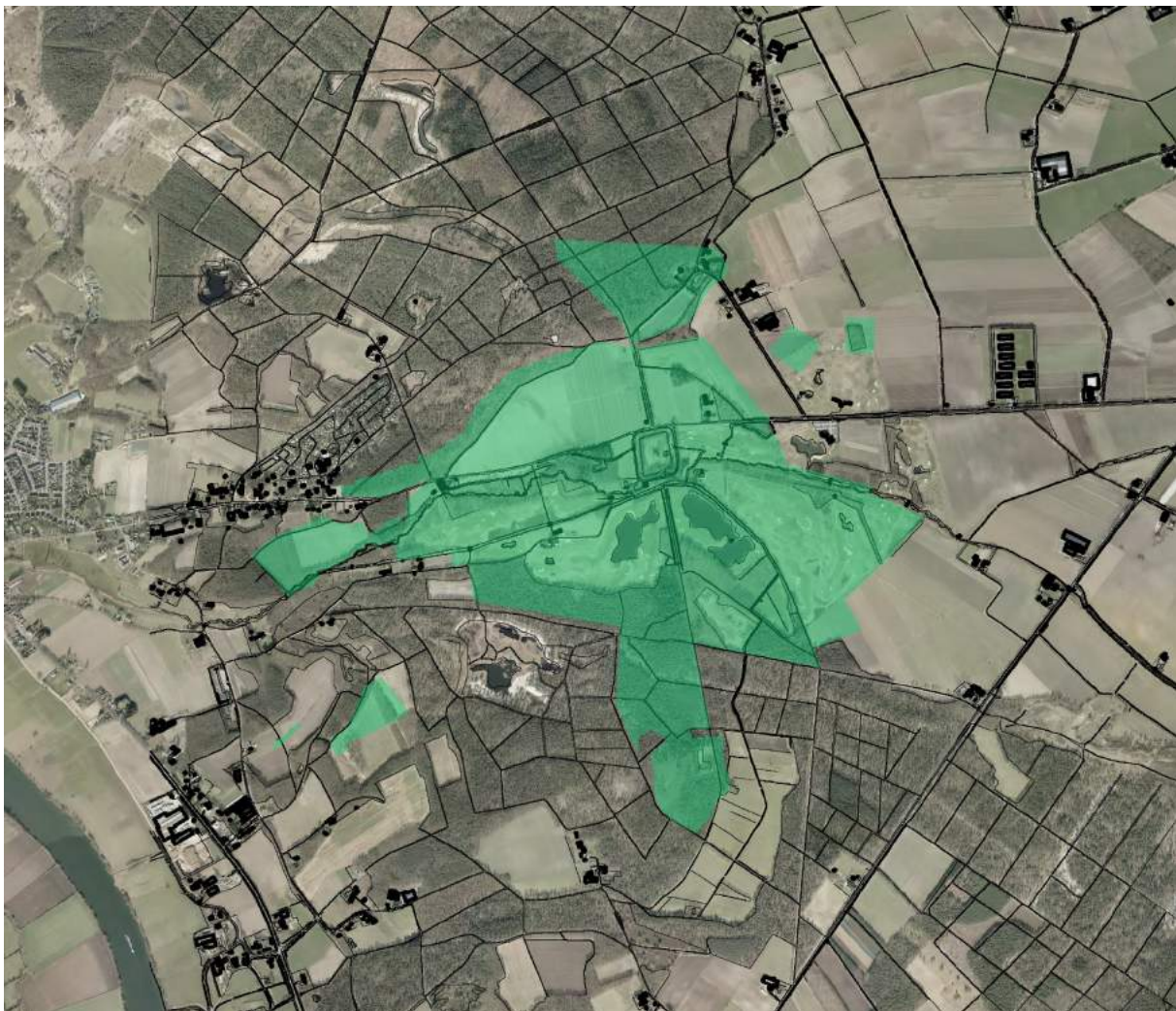
Of zijn verwisseling van kamp ingegeven was door de verovering van het kasteel of dat hij omgekeerd het kasteel veroverde voor zijn nieuwe opdrachtgever is niet bekend. In 1585 wisselde Maarten wederom van kamp en werd weer Staats militair. Als gevolg hiervan werd de Bleijenbeek in 1589 na een twee maanden durend beleg ingenomen door de Koninklijke Spaanse troepen. Gezien de duur van het beleg zal het kasteel door Maarten aanzienlijk versterkt en zullen de fortificaties verbeterd zijn. Mogelijk is dus dat de buitengracht en een aarden omwalling aan de binnenzijde van de buitengracht pas tussen 1576 en 1589 zijn aangelegd. Het belang van buitengracht en omwalling lag er in dat geschut hiermee op verdere afstand kon worden gehouden en dus minder schade kon aanrichten. Het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat het kasteel na het beleg is hersteld.¹⁶ Sinds de aanleg van de buitengracht stroomde de Eckeltse beek aan de oostzijde in de buitengracht in stroomde aan de westzijde van de buitengracht verder door het Elzenbroek.

Over de situatie tot de grote bouwcampagne in 1688 is weinig bekend. Van de tuinaanleg op Bleijenbeek is in deze periode weinig bekend. In de jaarlijkse rekeningen vinden we af en toe een glimp zoals in 1676 wanneer de "*gardenier van Gogh mr. Niclaes*" naar Bleijenbeek komt om "de grote heggen te somberen en het bindtwerck te fatsouneren".¹⁷ Intrigerend is de opmerking over de "grote heggen" die op latere afbeeldingen steeds terugkeren en dus vermoedelijk als structuur al vanuit de 17e eeuw stammen.

In de tweede helft van de 17e eeuw lag Bleijenbeek nog te midden van uitgestrekte heidevelden en moerassen. Een groot deel van deze heidevelden en moerassen werden gemeenschappelijk gebruikt door de inwoners voor de beweiding met vee. Nog in 1832 blijkt, volgens de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel behorend bij het Kadasteraal Minuut Plan, het grootste deel van de heidevelden en inmiddels uitgeveende moerassen rondom Bleijenbeek in gemeenschappelijk bezit van de gemeente te zijn. De kleine door houtsingels tegen verstuing omgeven particuliere kampen die verspreid op de heide lagen (zoals de Burkel, de Zeven Boomen, de Berkekamp, de Wolfwinkel, In den Kelder etc..) tonen in 1832 een sterk versnipperd grondbezit bestaand in vele kleine percelen. Dit in tegenstelling tot de grote percelen behorend bij Bleijenbeek. Dit wijst er op dat Bleijenbeek vermoedelijk al vanuit de Middeleeuwen een rondom het kasteel geconcentreerd gebied bezat. Door overbegrazing van de gemeenschappelijke gronden in de middeleeuwen vervielen deze gemeenschappelijke bossen tot heide en struikgewas. Ook de heide veranderde vervolgens door het te intensieve gebruik in sommige gevallen tot stuifzandgebieden die vervolgens de landbouwgronden bedreigden. Over het algemeen behielden bosgebieden die tot het eigendom van kastelen behoorden door beter beheer en bescherming hun houtopstand.¹⁸ Vermoedelijk is dit ook op Bleijenbeek zo geweest.

Kasteel Bleijenbeek na de verbouwing in de periode 1688-1709. Rechts de in 1704 tegen de noordgevel aangebouwde kapel met alliantiewapen Schenck van Nydeggen-Van Hoensbroek. Afb. coll. Ton Wijers.

Het kernbezit van landgoed Bleijenbeek volgens de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel uit 1832 weergegeven op een recente luchtfoto.

3. DE GROTE BOUWCAMPAGNE VAN ARNOLD SCHENCK VAN NYDEGGEN EN MARIA CATHARINA VAN HOENSBROEK; 1688-1709

Uit het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek blijkt dat in het laatste kwart van de 17e eeuw een groot-scheepse nieuwbouw heeft plaatsgevonden bestaand uit vier vleugels rondom een rechthoekige binnenplaats onder Arnold Schenck van Nydeggen en vanaf zijn huwelijk in 1694 ook door Maria Catharina van Hoensbroek. De werkzaamheden onder Arnold (en vanaf 1694 Maria Catharina) zijn te dateren tussen circa 1688 en 1709. De in de Tweede Wereldoorlog verloren gegane poortdeuren droegen het jaartal 1688. Het fronton boven de hoofdentree dat met de verbouwing samenhangt en dateert van voor het huwelijk in 1694 bevat alleen het familiewapen Schenck van Nydeggen.¹⁹ Verder is bekend dat in 1694 en 1695 nog werkzaamheden plaatsvonden, respectievelijk de voltooiing van de Paradijszaal met jaartal in het stucplafond en een geschilderd plafond met jaartal in een zaal grenzend aan de aan na 1738 gebouwde westelijke torentje (de "poeptoren").²⁰ In deze periode werd tevens een houten galerijen op de binnenplaats vervangen door een stenen galerijen met bakstenen arcaden met daarboven gangen die vertrekken op de bel-etage ontsloten. De hardstenen bogen zijn destijds vervaardigd van hergebruikt 16e-eeuws materiaal. De nieuwe gangen werden ontsloten door een nieuwe traptoren met helm en spits die tegen de noordelijke vleugel werd geplaatst. In 1704 werd aan de noordzijde van het kasteel in de gracht een kapel gebouwd in de as van de traptoren. De "meester schrijnwercker" die de kapel bouwde was Joannes Frere.²¹ De kapel werd een jaar na het overlijden van zoon, en enig kind, Christoffel Arnold Adriaan (1696-1703) gerealiseerd. Mogelijk is de kapel ter nagedachtenis van Christoffel gebouwd. Het alliantiewapen in de kapelmuur is van het echtpaar Arnold Schenck van Nydeggen en Maria Catharina van Hoensbroek.

Korte tijd later werd het imposante lanenstelsel van Bleijenbeek aangelegd. Aangezien de Berkenlaan (de noordelijke laan) en de Spiegellaan (de zuidelijke laan) van Bleijenbeek en de laan langs de Aldenhof gericht zijn op de traptoren uit circa 1688 zal de aanleg verband houden met de grootscheepse verbouwing en verfraaiing van het kasteel tussen 1688 en 1704. Een tweede aanwijzing die wijst op de aanleg van de lanen en het in cultuur brengen van de heidegronden is een post in het rekeningenboek van 1702 waarin het kapitale bedrag van 195 gulden 9 stuivers en 3 cent wordt betaald voor het "graftmaecken", de aanleg van sloten.²² Wanneer in 1715 een inventarisatie van het bezit van Maria Catharina Schenck van Nydeggen geboren markiezin van Hoensbroek wordt gemaakt is er sprake van bij het kasteel gelegen "heijde nu ter deele tot landt gemaect ende ten deele met eyckelen besayt oock by den voors. Huijse gelegen, soude naer gissinghe groot sijn hondert morgens doch heel slechten grondt."²³ Mogelijk is de wal pas in deze periode geslecht en uitgevlakt over het terrein tussen buitengracht en huisgracht.

Het lanenstelsel dat werd aangelegd bestond uit een laan ten noorden van het kasteel door de akkergronden van het kasteel tot iets ten noorden van de boerderij Boshof. Ten oosten van het kasteel werd een laan aangelegd langs de Aldenhof als zichtlaan op het traptorentje. Ten zuiden van Bleijenbeek werd een laan aangelegd die in het verlengde van de zuidelijke kasteelsingel in westelijke richting langs de boerderij Vogelheeg voerde richting Moolenpoel en Afferden voerde. Ten zuiden van het kasteel werd bovendien de Spiegellaan aangelegd die over de Spiegelberg voerde en doodliep op het Helmeer. Het eerste gedeelte van de Spiegellaan was aan de oostzijde voorzien van een brede watergang. In het Spiegelbergerbos werden een aantal dwarslanen aangelegd. Opvallend hierbij is dat de meest zuidelijke dwarslaan gericht lijkt te zijn op de kerktoeren van Afferden. Ten zuidoosten van het Helmeer werd eveneens een kaarsrechte laandijk aangelegd, in 1805 genoemd als de "Hoogen Weg" die aan de zuidzijde aantakte op een weg naar Bergen en aan de noordzijde aantakte op de weg van Afferden naar Baal. Tegelijk met de aanleg van deze lanen is een aantal doorgaande openbare wegen in de nabijheid van het kasteel zijn rechtgetrokken en van laanbeplanting van eiken met berken als ondergroei zijn voorzien. Dit betreft de weg van Afferden naar Baal (Dld.). Ook het wegenstelsel ten zuidoosten van het kasteel om de Lege of Lage Heide, bestaand uit de Horsterbeekweg tot aan de Groote Horst (en het vervolg als Gochsedijk), de Baalsedijk en het verlengde van de dwarslaan over de Spiegelberg langs de zuidzijde van de Lage Heide. Ook het in westelijke richting afbuigende vervolg van de noordelijke laan richting Heijen is geheel beplant met eiken en berken. Ten westen van het kasteel lijkt de doorgaande weg richting Afferden over enkele stukken te zijn rechtgetrokken. Alleen langs het Elzenbroek en de Eckeltse beek direct ten westen van het kasteel behield de weg zijn oude slingerende verloop maar was eveneens als laan beplant. Mogelijk had dit te maken met het waardevolle gemeenschappelijke bezit van het Elzenbroek door de gemeente in tegenstelling tot de heidegronden.

Al deze wegen zijn vóór 1730 aangeplant als laan zoals valt af te leiden van een kaart van het landgoed uit 1730. Op de kaart staan bij deze doorgaande wegen genoteerd hoeveel eiken en berken hier aanwezig waren in 1730. Vermoedelijk had Schenck van Nydeggen met het verbeteren en voor zijn kosten rechttrekken van deze wegen het voorpootrecht verworven.

De noordzijde van het kasteel omstreeks 1920. Duidelijk zichtbaar de taxushaag langs de droge huisgracht en fruitbomen langs de paden. Foto coll. Ton Wijers.

In 1709 erfde Catharina Maria Schenck van Nydeggen- van Hoensbroek kasteel Bleijenbeek nadat haar echtgenoot Arnold overleden was. Hun zoon Christoffel Arnold Adriaan (1696-1703) had zichzelf bij het spelen met een geladen geweer in 1703 doodgeschoten waardoor er geen nazaten waren. Uit een beschrijving van haar bezit, opgemaakt in 1715, blijkt dat zij de gehele heerlijkheid Afferden bezat;

"Het huijs geheten Blijenbeek mett alle sijne rechten, goederen ende alle andere toebehoort oock die twee derden deelen der heerlijkheijdt Afferden bezat [het andere 1/3e deel bezat zij ook] met den hoge ende lege gerichte aenstellen van scholtis, schepenen, secretaris, bode ende andersints, renten, goederen, lande, sande, heyde, weyden, aen de Maese ende elders gelegen, bosch, broeck, visscherijen, wiltbaenen, turffvennen, met allen anderen toebehoor, neffens eenen koorendwanckmolen, d'ackerlanden bij den voors. Huijse Blijenbeek gehoorende sijn groot ongeveer dertigh kljne morgen.

Het broeck bij den selven huijsen gelegen, moras, holtgewass ende heijde nu ter deele tot landt gemaect ende ten deele met eyckelen besayt, oock by den voors. Huijse gelegen, soude naer gissinghe groot sijn hondert morgens doch heel slechten grondt.

Item hooren bij dessen huijsen noch vier bouwwhooven daer rontom gelegen, geheten den Aldenhoff, die Vogelbeeck, op den Nijenbosch Boshof], ende op die Bulshees, sonder dat men weet hoeveel morgens dat die groot zijn en schieten alle metter eenere sijden aen die gemeynthe ende metter andere sijden aen d'erven van den alten huijse Blijenbeek.

Item horen hierbij nog twee hoven nu maer eenen sijnde den anderen tot bosch gemaect nu genoemt worden de de Vijerst gelegen tusschen Bleijenbeek en heijden rondtom in de gemeijnte (vermoedelijk een tot bosperceel gemaakt boerenerf iets ten oosten van de Molenweg dat in 1832 Afferden sectie C, 7e blad perceel nr. 565) nog bekend staat als "Nieuw Bosschen".²⁴

Verder behoorden bij Bleijenbeek nog de verder weg gelegen boerderijen "Vrijenhoff", "aen Gen Eyndt", "de Vlammert", "het Hofken in't Nieuwdorp" en de molen met het "Meulenhuis".

In de beschrijving is er sprake van "bosch" en "wiltbaenen" die zich vermoedelijk bevonden op en rondom de Spiegelberg ten zuiden van het kasteel. Het is verder op zijn minst opvallend dat vrijwel alle bossen rondom Bleijenbeek op de Tranchotkaart uit 1805 tot het grondbezit behoorden van Bleijenbeek. De verdere omtrek bestaat uit gemeenschappelijke heide en de eerdergenoemde verspreide particuliere kampen.

Ridderzaal (noordvleugel) met schoorsteenpartij en het wapen Van Hoensbroek

De binnenplaats met poortdoorgang en galerij

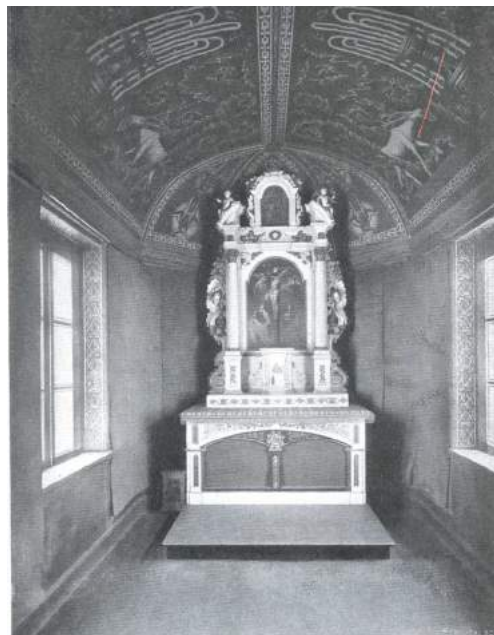
Foto's interieur van het lege kasteel omstreeks 1910. Deze serie geeft een goed beeld van het interieur zoals dat rond 1700 werd gerealiseerd. Foto's coll. Ton Wijers.

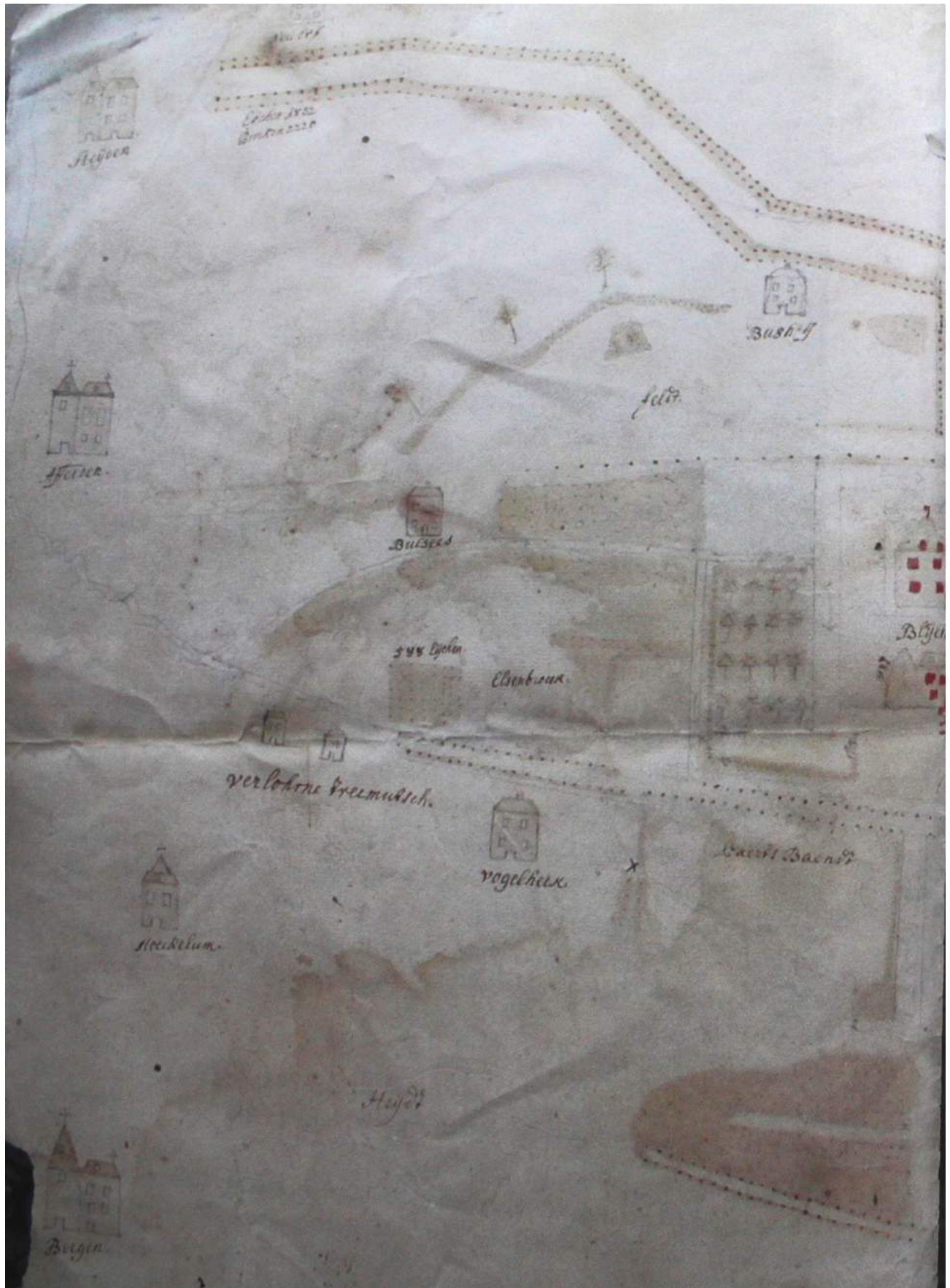
De Paradijszaal op de beletage van de westvleugel met het rijk geornamenteerde plafond

De schoorsteenpartij in de Paradijszaal

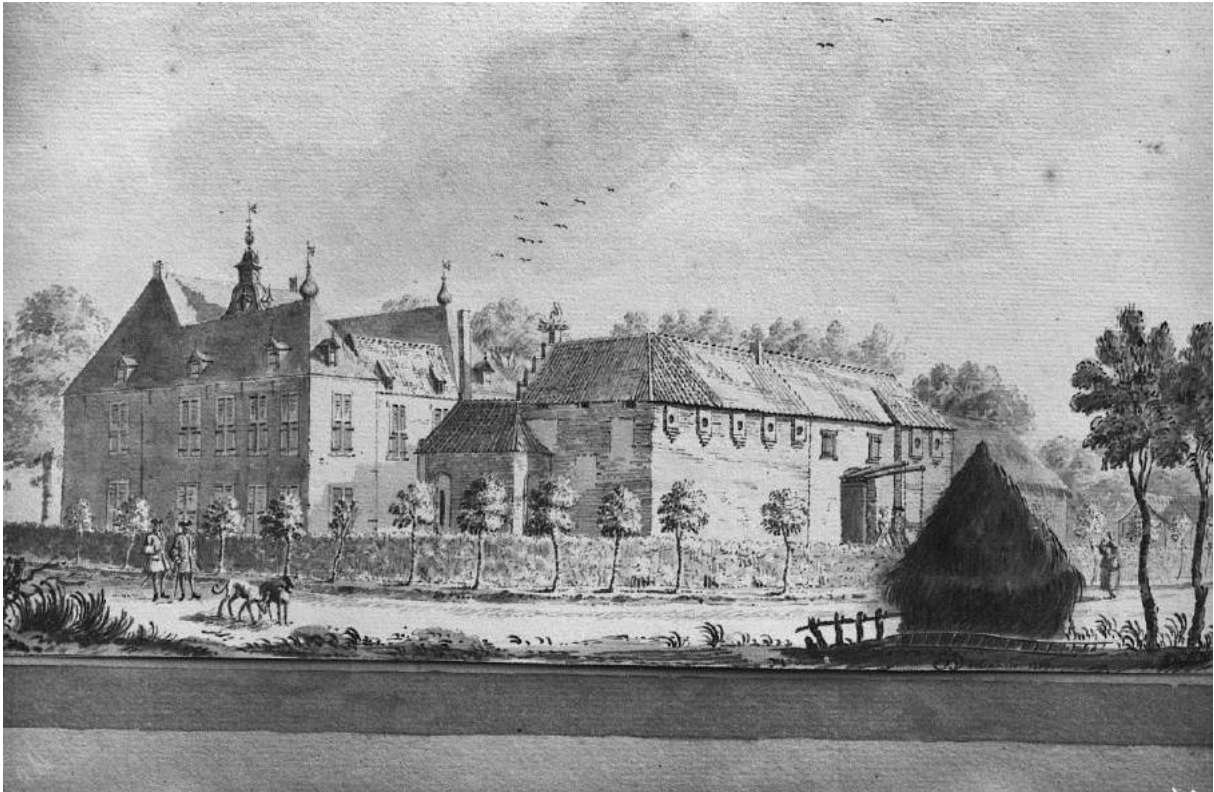

Kapel, aansluitend op de Ridderzaal

Manuscriptkaart 1730 Kaart overgenomen uit R. van den Brand en S. Frankowitz, Das Findbuch zum Archiv schloss Haag (2008), nr. 110-111.

Afb. Jan de Beijer, 1738. Coll. Rijksdienst Cultureel Erfgoed objectnr. 1.795

4 BLEIJENBEEK IN HET BEZIT VAN DE FAMILIE VAN HOENSBROEK

Via Maria Catharina Schenck van Nydeggen- Van Hoensbroek vererfde landgoed Bleijenbeek op de familie Van Hoensbroek. In 1733 werd haar broer Willem Adriaan eigenaar van haar bezittingen, waarbij Maria Catharina wel het vruchtgebruik hield. Na de dood van Willem Adriaan werd zijn zoon Arnold Frans van Hoensbroek eigenaar. De familie Van Hoensbroek zou Bleijenbeek in bezit houden tot 1937. De Van Hoensbroeks woonden in de 18e en 19e eeuw op Schloss Haag en gebruikten hun andere kastelen waaronder Hillenraad en Bleijenbeek amper.

4.1 BLEIJENBEEK IN DE 18E EEUW

In het archief van Bleijenbeek bevindt zich een manuscriptkaart uit ca. 1730 waarop Bleijenbeek en omgeving staat weergegeven. Hoewel de kaart voor wat betreft de verhoudingen en afstanden niet erg nauwkeurig is, valt uit de kaart het nodige af te leiden. Goed zichtbaar zijn de rond 1688 door Schenck van Nydeggen aangelegde lanen en beplante doorgaande wegen. Bij de aansluiting van de Horsterbeekweg op de entree naar het kasteel, de locatie van de huidige kapel, staat een kruis weergegeven. Dit wijst er op dat hier in 1730 al een wegwijk van kapel zal hebben gestaan. De indeling van de tuin tussen buitengracht en huis gracht is helaas niet weergegeven. Wel is aan de oostzijde een tuinmuur met poort of mogelijk een brug zichtbaar ter hoogte van de verbinding tussen beide grachten. Aan de westzijde van de buitengracht bevindt zich een grote door een sloot of gracht omgeven kasteelboomgaard. De boomgaard lijkt geheel omgeven te zijn door een schutting. De entree tot de kasteelboomgaard is een poortgebouwtje bij de zuidwesthoek van de buitengracht. In het Elzenbroek is een eikenplantage aangelegd met "588 eycker". Aan de oostzijde, tussen de buitengracht en de Aldenhof, ligt omsloten door de beide lopen van de Eckeltse beek een "Hoppengarten" en "gaerd". Verder in oostelijke richting zijn diverse percelen bos zichtbaar die gezien hun geometrische vorm plantages betreffen. In zuidelijke richting liggen de bossen op de Spiegelberg. Interessant is de weergave van een gebouwtje met de vermelding "vogelheerd" iets ten noorden van de zichtlaan op de kerktoren van Afferden. De term vogelheerd suggereert dat zich hier in 1730 een vinkenbaan bevond.

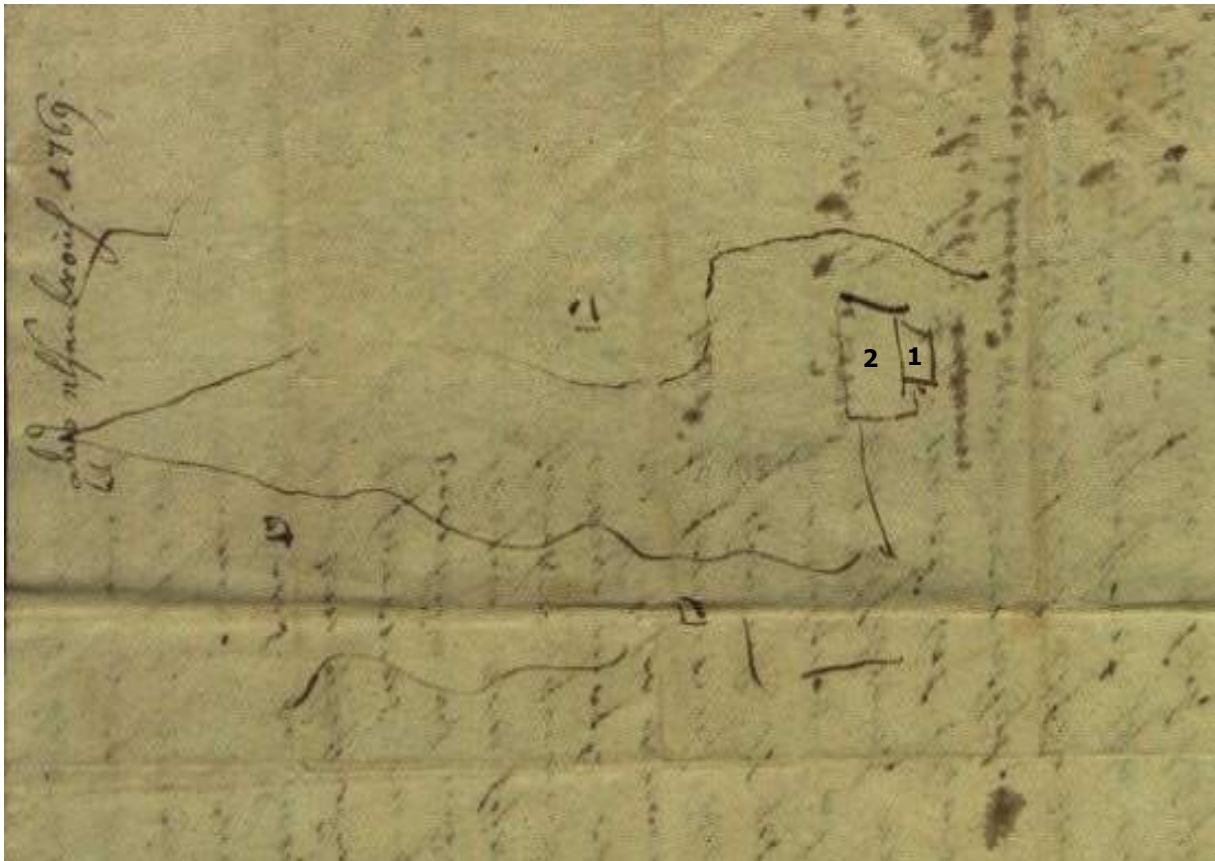
Op de kaart uit 1730 is voor het eerst goed zichtbaar dat de Eckeltse beek twee lopen heeft. De meest noordelijke beek wordt door de buitengracht geleid. Ten zuiden hiervan is een tweede loop zichtbaar die duidelijk gekanaliseerd en rechtgetrokken is. Deze loop buigt tussen de boerderij Aldenhof en buitengracht af in zuidelijke richting en stroomt verder ten zuiden van de buitengracht. Iets ten oosten van de Spiegellaan is in de beek vermoedelijk een brug zichtbaar op de kaart uit 1730. Ter hoogte van 't Rimpelt komen beide armen weer samen.

De eerste duidelijke 18e-eeuwse afbeelding van het huis Bleijenbeek stamt uit 1738 en is gemaakt door Jan de Beijer. Hoewel De Beijer bekend staat om zijn betrouwbare en realistische weergaves, concludeerde Viersen in zijn bouwhistorisch onderzoek al dat Bleijenbeek onnauwkeurig is weergegeven. Wat geldt voor het gebouw geldt ook voor de omgeving. De tekening biedt vanuit het zuidwesten een blik op het complex waarbij de tuindeeling niet zichtbaar is door de weergegeven haag. De haag op het terrein tussen huisgracht en buitengracht is een constante die ook in later eeuwen op afbeeldingen steeds voorkomt.

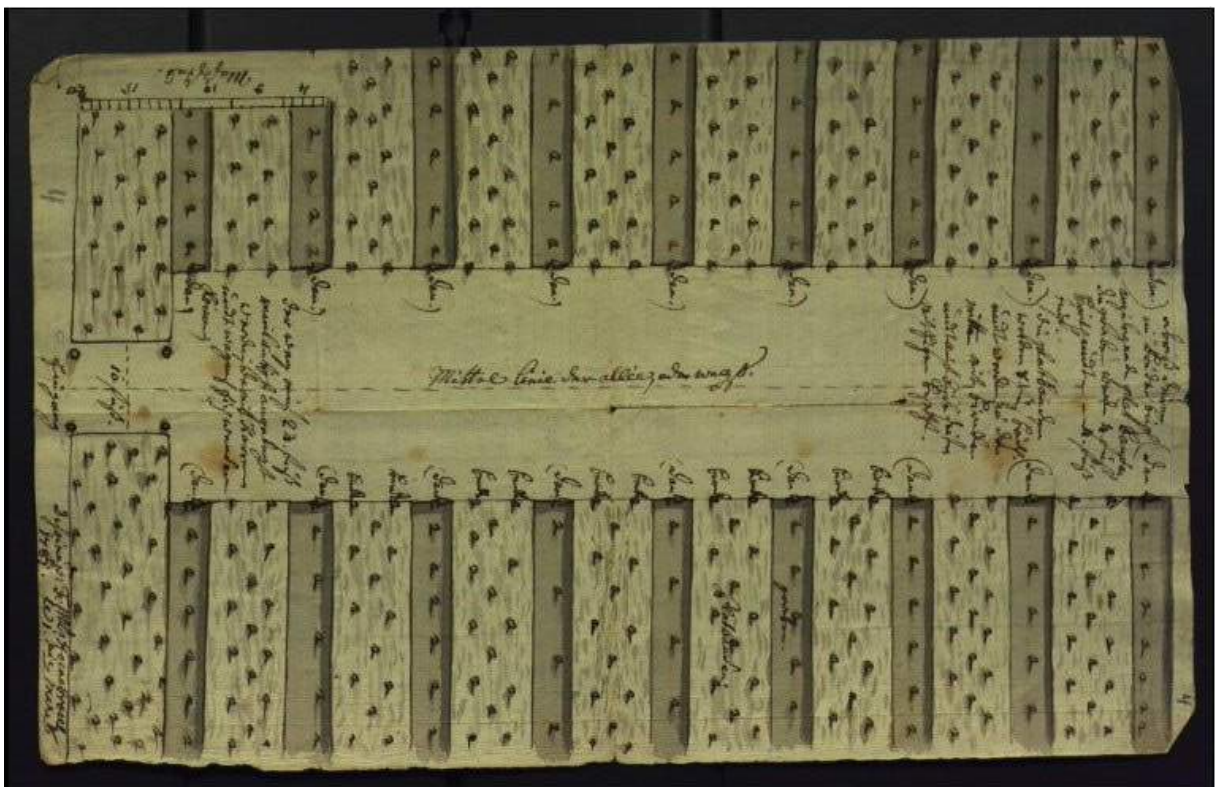
Op de voorgrond, direct achter de haag met boomsingel, ligt de buitengracht. Tussen het huis en de veel te ondiep weergegeven voorburcht ligt de huisgracht. De boerderij op de voorburcht is met rieten dak weergegeven. Het kleine torentje (de "poeptoren") ontbreekt op de tekening door de Beijer en zal dus van na 1738 stammen.

In 1753 werd Arnold Frans van Hoensbroek door het Hof van Gelre teruggefloten als heer van Afferden en Bleijenbeek. De klacht was dat hij "als Heere aldaer sich tracht toetematigen het recht van permissie te verleenen tottet vercoopen ende afgraven van gemeentens, voorts van over dergelijcke gronden die geenen particulieren Eijgenaer hebben naer sijn welgevallen te disponeeren dat denselven die oock werckelijck sonder kennis ende Voorweeten der Geerfden" te verkopen.²⁵ De eigenaar van Bleijenbeek stelde zich op als eigenaar van de gemeenschappelijke gronden en werd door het Hof van Gelre hierin in het ongelijk gesteld. De gevolgen waren groot en leidden tot een sterkere positie van de geërfdens zoals verderop zal blijken.

In 1761 wordt kasteel Bleijenbeek met "getimmer, garthen, jacht ende Vischerij oock die darige laenderijen omtrent die sestig morgen" door Frans Lothar van Hoensbroek voor 6 jaar verpacht aan Karel baron van Heyden Rijnestein.²⁶ In de verpachtingsakte komt ook, zij het zijdelings, de tuin aan bod. Zo is opgenomen dat Van Heyden Rijnestein de "oude schranck ende houten werck tot haeren afbaekeninge die wegh in dem Bosch (...) voor sijn plaisir wieder in staend setten mag". Met andere woorden de Spiegellaan was geen openbare weg en Van Heyden Rijnestein mocht deze naar eigen blieven afsluiten met een slagboom. Van Heyden Rijnestein mocht van Van Hoensbroek verder geen schapen "in Meine Bosch ofte gehoudwas laten te driven". Het scheren van "Alle

Manuscriptkaart uit 1769 met schematisch weergegeven het Elzenbroek met de beide lopen van de Eckeltse beek als begrenzing. Rechts het kasteel (1) met de kasteelboomgaard (2). Archief Schloss Haag, nr. 550.

Ontwerp voor het "Broederbosch" uit 1788. Archief Schloss Haag, nr. 519.

heggen um garthen” kwam voor rekening van Van Heyden Rijnestein. Deze had dan wel het gebruik van de *“Garden alsoock boomgarten sonder daerinne verhanderinge te moogen maecken”*.

In 1769 werd een contract opgesteld tussen de eigenaar van Bleijenbeek en de gemeente van Afferden namens de geërfden over diverse gebieden die oorspronkelijk tot de gemeente behoorden en waarvan de eigendom nu werd betwist door Van Hoensbroek.²⁷ Allereerst betrof dit het bosgebied *“beplant met jonge eijcke heijsters en struijck, elsen als andersints in wandeling geheeten dat elsenbroeck gelegen ontrent en bij den adelijcken casteele Blijenbeek tusschen de bouwhoven de Vogelhegg en de Bulshees welcker erven dar zijn aenschietende, voorts neffens die gemeene beeke komende uijt de heijde en loopende tot in de reviere de Maese. Welck genoemt elsenbroeck bij onverdenkelijcke tijden door de hoog adelijcke Besitteren van gemelt casteele Blijenbeek sijnde worden geapteert tot beplantinge van boomen en struijck Holtz het langs de beek liggende Elzenbroeck ten westen van het kasteel tussen de Vogelheeg en de Bulshees gesloten.”* De Van Hoensbroeks bezaten al het voorpootrecht en het recht op het *“staand slaghout”* in het Elzenbroek en eigenden zich nu het bezit van het Elzenbroek toe. De Van Hoensbroeks boden aan een bedrag van 100 Cleefse daalders te betalen en tevens *“voor altijt”* de gemeenschappelijke beek jaarlijks te zullen schoonmaken in ruil voor de *“vrije possessie”* van het Elzenbroek. Vermoedelijk ging de gemeente niet akkoord want pas in 1832 kwamen de gemeente Bergen en Clemens Wenceslaus van Hoensbroek in een voorlopige contract overeen, dat in 1836 notarieel werd vastgelegd, dat de markies voor 1.500 gulden eigenaar werd van het gehele Elzenbroek, de kadastrale percelen D141 t/m D 144.²⁸

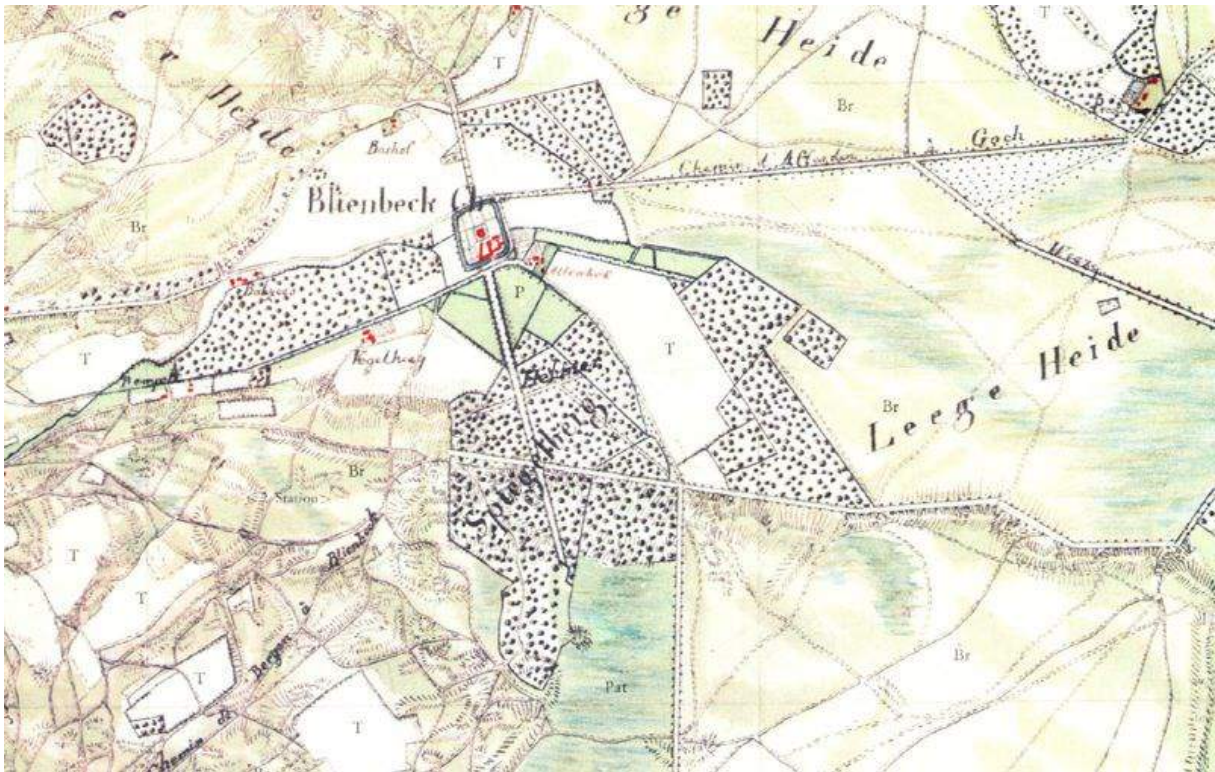
Het tweede geschilpunt waarvoor een akkoord moest worden gesloten betrof de heide ten noordwesten van de hoeves Bulshees en Boshof. Op de kaart uit 1730 is hier al een strook hakhout met enkele opgaande bomen weergegeven. Vermoedelijk was de gemeenschappelijke heide hier door overbegrazing met schapen door de geërfden veranderd in *“vliegende sandtbergen”*. De grens van de heide met de grote akker tussen Boshof en Bulshees diende verder *“beplant te worden met struyck hout, of boomen, ten eijnde die sandvlugt mogte gekeert worden tot voorkominge van overgrooten schaede”* aan de akkers zo schreef de rentmeester van Van Hoensbroek.²⁹ De eigenaar van Bleijenbeek stelde de gemeente voor de grond op eigen kosten te beplanten mits *“voor altijt het profijt en genot van die beplanting sal hebben, en blijvend behoudende sonder dat de gemeente daer recht sal hebben of gewinnen”*. Het antwoord van de gemeente was duidelijk. Van Hoensbroeks mocht planten en het hout voor eigen gebruik reserveren, zoals alle geërfden dit op de *“infertile gronden”* mochten. Maar dat hij *“dit hout (...) met den grond, als eijgen landen behouden, is geheel nul en van onweerden, alsoo de gemeijnte onbevoeght is ieth van gronden te connen weghgeven, maer moet alles ten proufijtte van de gemeijnte ende teghens betaelinghe van cooppeninghen ende schattinghe vercocht worden”*.

Vermoedelijk heeft Van Hoensbroek in 1769-1770 inderdaad een strook grond langs de stuifzand op de grens met zijn akkers aangekocht en verder beplant. De Tranchotkaart uit 1805 laat zien dat op de grens tussen heide en het bouwland van Van Hoensbroek een strook met bebossing of struikhout staat weergegeven. Op het Kadastraal Minuut Plan, waarvoor de terreininmeting in 1821 gereed kwam, is deze aanplant gekarteerd en afgescheiden van de gemeenschappelijke woeste gronden.³⁰ Op de eerste kadastrale legger uit 1832 blijken de percelen in bezit te zijn van Clemens Wenceslaus van Hoensbroek.

Het areaal aan bossen hakhout moet in deze tijd inmiddels behoorlijk zijn uitgebreid. Een staat van activa en passiva van Bleijenbeek uit 1777 beschrijft de houtopbrengst als volgt; *“aen houtgewas zoo slaghout als boomen soude d'een jaer door het andere konnen opbrengen f. 1.000”*.

In 1779 werd Bleijenbeek binnen de familie verpacht aan Franz Hendrik van Hoensbroek.³¹ In 1783 gebeurde dit wederom. Vanaf 1786 huurde Joseph van Hoensbroek, domheer te Trier Bleijenbeek tot na 1810.³² Joseph verbleef veelvuldig op Bleijenbeek. Veel van zijn honderden brieven aan familieleden zijn verstuurd vanaf Bleijenbeek.³³

In 1788 besloten drie broers Van Hoensbroek, te weten Leopold, Johan Frederik en Joseph gezamenlijk een groot rechthoekig stuk heide ten noorden van Bleijenbeek te ontginnen en als bosaanplant in gebruik te nemen. De wijze van ontginning van de heide tot bos door de Van Hoensbroeks en de inspanningen die dit kostte zijn goed te volgen aan de hand van de bewaard gebleven kostenoverzichten van het Fratelli- of Broederbos. De gezamenlijke onderneming waarvan de gehele boekhouding en het ontwerp voor de aanleg bewaard is gebleven kreeg de toepasselijke naam Broederbos, ook wel Broedermansbos of Fratellibos genaamd.³⁴ Dit bos is in feite de eerste grootschalige heideontginning tot bos op de heide ten noorden van Bleijenbeek. De rechthoekige structuur van wallen en lanen is tot op heden nog deels herkenbaar. Deze oorspronkelijke ontginning is later naamgever geworden van het gehele eind 19e en eerste helft 20e eeuw aangeplante gelijknamige bos.

Blad 13 van de Tranchot-Müfflingkaart uit 1805 met de bosgebieden (gestippeld), akkers (wit) en de lanen. Goed zichtbaar het belang van het Spiegelbergerbos in de aanleg.

Verzamelblad van het Kadastraal Minuut Plan gemeente Bergen, 1821 (nb. het noorden is links). De hoofdtoegang wordt gevormd door de "chemin de Bleijenbeek".

4.2 BLEIJENBEEK IN DE 19E EEUW

De vroegste 19e-eeuwse kaart waar het landgoed op staat weergegeven stamt uit 1805 en betreft blad 13 van de Tranchotkaart. Het kasteel staat met zijn muurwerk in het water van de huisgracht. Daaromheen ligt een veel bredere min of meer vierkante buitengracht. Het terrein tussen de huisgracht en de buitengracht lijkt op de Tranchotkaart door een padenstelsel in vakken te zijn gedeeld wat een tuinaanleg suggereert. De weergave op de Tranchotkaart met paden die de tuin in vakken deelt tonen een grote mate van overeenkomst met de aanleg op een luchtfoto uit 1944. De zuidoosthoek bestaat uit een imposante voorburch met bijgebouwen die in twee carrés twee binnenpleinen omsluiten. Opvallend is dat de brug over de gracht niet in het verlengde van de as van de Spiegellaan ligt. Zoals hierboven al gesteld lijnen de in of kort na 1688 aangelegde lanen uit op het torentje en is bij de verbouwing van het kasteel in deze jaren de oudere voorburch gehandhaafd. Van een omlopende laan langs de buitenzijde van de buitengrachten is geen sprake. Vanaf de Horsterbeekweg voert een laan langs de oostzijde van de buitengracht en sluit hier aan op de laan naar de boerderij Vogelheeg en Aldenhof. Tussen deze laan en de buitengracht is het poortgebouw van de boomgaard weergegeven dat iets ten westen van de brug staat. Op het Kadastraal Minuut Plan uit 1821 en een aquarel van A.F.L. ten Berge uit 1889 is dit gebouw zichtbaar.

Als de omgeving van het kasteel nader wordt bekeken valt direct op dat Bleijenbeek nog steeds te midden van uitgestrekte woeste gronden ligt. Direct rondom het kasteel liggen productiegronden en bossen met elkaar verbonden door een lanen. De vier boerderijen rondom het kasteel liggen ieder aan een akker. Direct ten zuiden van het kasteel bevindt zich aan weerszijden van de laan een complex van weilanden en een strook weiland langs de Eckeltse beek bij de Aldenhof. De belangrijkste bosgebieden zijn het Broederbos aan de noordzijde, een perceel bos ten noordoosten van het kasteel, het bos ten oosten van de akker van den Aldenhof, het Spiegelbergerbos aan de zuidzijde en het Elzenbroek aan de westzijde.

De eerste betrouwbare kartering van landgoed Bleijenbeek betreft het Kadastraal Minuut Plan. Deze eerste kadastrale inmeting van Bleijenbeek stamt officieel uit 1832. Volgens het opschrift van het verzamelblad van het Kadastraal Minuut Plan van de gemeente Bergen is het gebied gekarteerd in 1821. De bijbehorende Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel die het grondgebruik en de eigendomssituatie weergeeft stamt uit 1832. Op het verzamelblad is voor het eerst goed zichtbaar dat de hoofdentree naar Bleijenbeek, op de kaart genoemd als de "chemin de Bleijenbeek" vanuit het zuiden (vanaf Bergen) gevormd wordt door de laandijk "Hoogen weg" en in noordelijke richting overgaat in een gebogen laandeel langs de Aldenhof dat naar brug over de buitengracht voert. Dit gebogen laandeel ligt op de oeverwal van de oude maasbedding. Op het verzamelblad staan alleen de doorgaande wegen aangegeven zoals de Horsterbeekweg (genoemd als "Gochsen Dijk"), de dwarslaan door het Spiegelbergerbos (genoemd als de "chemin d'Afferden à Baal") en de Berkenlaan (genoemd als "Bleijenbeek"). Opvallend genoeg staat de Spiegellaan niet weergegeven wat overeenkomt met de eerdergenoemde slagboom die Van Heyden Rijnestein mocht plaatsen. Deze laan was alleen als zichtlaan in gebruik bij de eigenaren van Bleijenbeek.

Wanneer naar de meer gedetailleerde minuutplannen wordt gekeken wordt het huis genoemd als "kasteel" (nr. 111). Op het Kadastraal Minuut Plan is duidelijk zichtbaar dat de hoofdentree van het kasteel, de brug over de huisgracht, de entree van de voorburch en de brug over de buitengracht in een as liggen. De huisgracht (nr. 109 "vijver") heeft aan de noordzijde een gebogen vorm en staat aan de oostzijde in verbinding met de buitengracht. Het onbebouwde deel van het terrein tussen huisgracht en buitengracht wordt opvallend genoeg kadastraal omschreven als "tuin", wat moestuin betekent. Wanneer sprake is van een siertuin of parkaanleg worden de kadastrale omschrijvingen "aanleg tot vermaak", "bosch tot vermaak" of soortgelijke kadastrale omschrijvingen gebruikt. In de noordwesthoek is een gebouwtje weergegeven dat gezien zijn vorm een voorloper zal zijn van de huidige ruïneuze tuinkoepel. Langs de gehele binnenzijde van de buitengracht is een bovendien een bomenrij weergegeven die aan de zuidwestzijde niet de grachtsoever volgt maar de rooilijn van de voorburch. Ook de voorburch staat nauwkeurig ingetekend als een complex van 5 gebouwen rondom twee binnenpleinen. Het betreft hier een complex van bijgebouwen, dienstwoningen, stallen en een brouwerij. Direct ten zuiden van de buitengracht ligt een perceel weiland (nr. 108) aansluitend op de brug. Ten westen hiervan staat het eerdergenoemde poortgebouw (nr. 107) van de inmiddels voormalige boomgaard. De boomgaard blijkt voor 1832 gesplitst te zijn in drie percelen, nl. nr. 116 bouwland, nr. 117 moestuin en nr. 1244 boomgaard. Gezien het hoge kadastrale nummer is deze verandering tussen 1821 en 1832 plaatsgevonden. Duidelijk zichtbaar op het Kadastraal Minuut Plan is dat de Eckeltse beek evenals in 1730 aan de zuid- en westzijde om de boomgaard heen voerde en daar aansloot op de noordelijke beekarm.

Dat het terrein binnen de grachten in de kadastrale administratie niet als tuin- en parkaanleg staat weergegeven zal vermoedelijk te maken hebben met de leegstand van het kasteel in deze periode. Het was niet ongebruikelijk dat kasteeltuinen bij leegstand gebruikt werden als moestuinen. Zo worden de tuinen van kasteel Weldam bij Diepenheim binnen de grachten in 1832 kadastraal eveneens als "tuin" omschreven. Dominee Craandijk schreef in 1892 over deze periode *"Vele jaren was Weldam of onbewoond gebleven of verhuurd geworden, de oude*

Veldminuut van de Topografisch Militaire Kaart uit 1843

Chromotopografische kaart Bonneblad nr. 613 uit 1895 met de bosuitbreiding sinds 1843.

tuinen waren verdwenen, nuttige, maar weinig sierlijke aardappelvelden strekten rondom de huizinge zich uit".³⁵ Dezelfde dominee Craandijk schreef in 1882 naar aanleiding van een bezoek aan Hillenraad "Sinds lang staat het prachtige kasteel ledig. De eigenaar, de graaf van en tot Hoensbroek, woont meestal op zijn goederen in Duitschland en maar een enkele maal kwam in de laatste jaren iemand van de familie er eenige dagen vertoeven. (...) 't Is te zien, dat de graaf van Hoensbroek zich om dit afgelegen kasteel weinig bekommert en zich vergenoegt met de inkomsten te trekken van de uitgestrekte landerijen, die er onder behooren." De eigenaar van de kastelen Haag, Bleijenbeek en Hillenraad, Clemens Wenceslaus Johan Baptist graaf van en tot Hoensbroek (1776-1844), woonde op Schloss Haag bij Geldern. Na de dood van zijn vader Frans Lothar Hyacinth Victor van Hoensbroeck (1722 - 1796) erfde hij Bleijenbeek. Hoewel ook Bleijenbeek vermoedelijk na de dood van zijn oom Joseph leeg stond, stond het landgoed wel degelijk in de belangstelling van Clemens Wenceslaus. In 1840 schreef A.J. van der Aa in zijn Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden "'Thans beslaat het huis met de onmiddellijke daartoe behorende gronden een oppervlakte van 137 bund. 38 v.r. 40 v. ellen. De tegenwoordige bezitter van dit kasteel is de in België gevestigde Marquis van Hoensbroek'".³⁶ Clemens Wenceslaus verbleef regelmatig op Bleijenbeek. Behalve de aankoop van het eerdergenoemde Elzenbroek in 1836 breidde Clemens Wenceslaus tot zijn dood in 1844 Bleijenbeek uit met diverse percelen van particulieren op de Lage Heide.³⁷

Op de veldminuut van de Topografisch Militaire Kaart uit 1843 is Bleijenbeek weergegeven kort voor het overlijden van Clemens Wenceslaus. Goed zichtbaar is de ontginning van heidepercelen tot hakhout (donkerbruin ingetekend) ten noordoosten van Bleijenbeek en bos (donkergroen) ten zuidoosten en zuiden van het kasteel. Tevens is na de aankoop van het Elzenbroek een deel van dit bos omgevormd tot weiland. Ook op de veldminuut staat de aanleg binnen de grachten weergegeven als moestuin (oranje ingekleurd) met een boomsingel langs de binnenzijde van de buitengracht en een theekoepel in de noordwesthoek. Op deze kaart zijn de Kapel en het wegwijk weergegeven aan de Horsterbeekweg. Tegenover de entree naar het kasteel staat de kapel. Iets ten westen, in de oksel van de doorgaande Horsterbeekweg en de Berkenlaan, stond (en staat) een kruisbeeld voor Sint Jozef. Hoewel de aanwezigheid van beide religieuze objecten wordt toegeschreven aan de aanwezigheid van de paters jezuiten vanaf 1874 zijn beide elementen al van vóór 1843. Een van beide, vermoedelijk de kapel, staat in 1730 al aangeduid. Duidelijk zichtbaar is dat in 1843 Bleijenbeek nog als een ontginningslandgoed te midden van de uitgestrekte heidevelden ligt.

Een gravure uit vermoedelijk het midden van de 19e eeuw geeft de aanleg van Bleijenbeek weer. Opvallend is dat op de gravure het westelijke torentje ontbreekt en dat ook de voorburch niet geheel correct is weergegeven. Zo ontbreekt de trapgevel aan de noordzijde van de westelijke vleugel. Op de gravure is de buitengracht en huisgracht herkenbaar. Het terrein tussen huisgracht en buitengracht is als open terrein weergegeven. Aan de noordzijde van het kasteel is een padenkruis zichtbaar. Ook is een omlopende haag afgebeeld maar deze staat veel verder van het huis afgebeeld dan op eerdere en latere afbeeldingen. Waarschijnlijk is hier de beukenhaag afgebeeld langs de buitengracht waarvan tegenwoordig nog een restant langs de westzijde van de buitengracht aanwezig is. Duidelijk zichtbaar is dat er geen sprake is van een laan die de gehele buitengracht omzoomd, maar alleen een laan langs de oostzijde vanaf de doorgaande weg die om de hoek langs de zuidzijde doorloopt tot aan de brug naar de voorburch.

In de 19e eeuw kwam het idee op dat dat de enorme arealen gemeenschappelijke heide en bos onproductief waren en de vooruitgang in de weg stonden. Ondernemende boeren en particulieren konden door de gemeenschappelijke eigendom amper stukken heide kunnen kopen en ontginnen. In de loop van de negentiende eeuw gingen de organisaties van geërfden er toe over om heide en bos te verkopen. Pas aan het einde van de 19e eeuw werd de opdeling door een wet van overheidswege geregeld in de Markewet (1886).³⁸ In Afferden begonnen de grootschalige verkopen al eerder. Franz Egon graaf van en tot Hoensbroek (1805-1874) profiteerde hiervan en wist landgoed Bleijenbeek rond het midden van de 19e eeuw fors uit te breiden met de aankoop van percelen heide en heidevennen. Zo kocht hij in 1853 het totaal van 31 percelen gemeentehede waaronder het Helmeer. In 1859 kocht nog 9 percelen heide en in 1861 kocht hij het Hommelven.³⁹ Van particulieren kocht Franz Egon tussen 1845 en 1866 vele tientallen percelen heide, weide en akkerland in de omgeving van Bleijenbeek.⁴⁰

Op de chromotopografische kaart Bonneblad nr. 613 uit 1895 komen de ontginningsactiviteiten van Franz Egon duidelijk naar voren.⁴¹ Grote stukken heide ten noorden van Bleijenbeek zijn ontgonnen en ingeplant als bos. Uit deze kaart blijkt tevens dat de hoeve Boshof vóór 1895 is afgebroken.

Kadastraal Minuut Plan gemeente Bergen, gecombineerde bladen sectie C 7e en 8e blad en sectie D 3e en 4e blad (1821)

Kadastraal Minuut Plan, sectie D, 3e blad. Detail kasteel en omgeving.

Gravure kasteel Bleijenbeek omstreeks 1850 afgebeeld in H. Ferber, *Die Geschichte der familie Schenck von Nydeggen* (Keulen en Neuss 1860)

Aquarel Bleijenbeek door A.L.F. ten Berge, 1889. Duidelijk zichtbaar is op de voorgrond de plek waar de Eckeltse beek de buitengracht verlaat. Afb. coll. Ton Wijers.

5 BLEIJENBEEK ALS KLOOSTER; 1874-1912

In de periode 1874-1912 wordt door de familie van en tot Hoensbroek het kasteel en de directe omgeving verhuurd aan verschillende religieuze organisatie. Voor deze verhuur worden kasteel, bijgebouwen en de tuin aangepast.

5.1 DE PATERS JEZUÏETEN; 1874-1903

In 1872 moeten de paters jezuïeten evenals vele andere religieuze ordes, als gevolg van de Kulturkampf Duitsland verlaten. Franz Egon van Hoensbroek stelt zijn kasteel Bleijenbeek ter beschikking van de paters. Tussen 1872 en 1903 verbleven er Duitse jezuïeten, die vanwege de Kulturkampf waren uitgeweken, in het kasteel. Deze jezuïeten stonden los van de Nederlandse jezuïetenprovincie.⁴² Op Bleijenbeek werden 80 paters gehuisvest die het complex als klooster in gebruik nemen. Vermoedelijk was het kasteel zelf te klein voor de 80 paters. In een artikel over de geschiedenis van de Duitse paters jezuïeten in Limburg wordt vermeld over de eerste jaren na de komst; *“Overal was evenwel plaatsgebrek. Exaten en Blijenbeek konden zich door uitbreiding nog eenigszins behelpen, echter te Wijnandsrade bleek dit onmogelijk”*.⁴³ De boerderij op de voorburcht was al zeker sinds de 18e eeuw apart verpacht. Voor de uitbreiding op Bleijenbeek moest een andere oplossing gezocht worden. Door de jezuïeten werden minstens vier gebouwen opgericht; een dormitorium, een neo-romaanse kapel, een badhuis en de “paoterskapel”. Op de aquarel van Ten Berge uit 1889 staat een opvallend vier bouwlagen tellend gebouw ten westen van de voorburcht weergegeven. Vermoedelijk betrof dit een dormitorium voor de jezuïeten. Het gebouw komt voor het laatst voor op de chromotopografische kaart van 1913 waarvoor de terreinverkenning al eerder werd uitgevoerd. Het slaapgebouw is vermoedelijk in 1902 of 1903 afgebrand waarbij enige paters in de brand zijn omgekomen.⁴⁴ In 1903 besloten de paters het dormitorium niet meer terug op te bouwen maar te verhuizen naar hun ordebroeders in het klooster Exaten bij Baaxem. Hierna stond het kasteel leeg tot 1909. de paoterskapel werd omstreeks 1880 gebouwd in de singel ten noorden van de akker van de vml. Boshof.

De paters jezuïeten hebben de tuin rondom Bleijenbeek aanzienlijk aangepast, waarbij de hoofdingeling en de structuur is van de 17e eeuwse aanleg van het terrein binnen de grachten bewaard is gebleven. De gracht om het huis is vrijwel zeker gedempt door de paters jezuïeten, waardoor er een ‘droge gracht’ ontstond. Deze droge gracht ligt enigszins lager ten opzichte van de tuinen eromheen. De droge gracht die werd door taxushagen is omgeven, werd ingezaaid met gras. De laatste vermelding van de (natte) gracht stamt uit 1860 door H. Ferber in zijn *Geschiede der Familie Schenck van Nydeggen*. Op de chromotopografische kaart Bonneblad nr. 613 uit 1895 is de gracht al verdwenen. Ook foto’s van rond 1900 tonen dat de huisgracht dan al is gedempt. De verbinding tussen de huisgracht en buitengracht aan de oostzijde is destijds niet gedempt maar als vijver gehandhaafd zoals blijkt uit foto’s uit het eerste kwart van de 20e eeuw.

De aquarel uit 1889 toont het huis met een haag langs de buitengracht. De lengte van de haag komt overeen met de tekening van De Beijer en loopt vanaf de bijgebouwen op de voorburcht tot aan de theekoepel die geheel links staat afgebeeld. Ook op foto’s van rond 1900 is de haag zichtbaar. De haag om tuin en kasteel zal voor het klooster een belangrijke functie hebben gehad om de kloostertuin af te sluiten van de buitenwereld.

De berceau langs de noordelijke buitengracht is vermoedelijk door de paters jezuïeten aangelegd, evenals de twee lindencirkels aan de oost- en westzijde. Uit deze periode dateert ook nog een beton sokkel op de noord-oosthoek waarop vroeger een beeld van de H. Elisabeth van Thüringen heeft gestaan. Beeld en sokkel vormden vroeger de beëindiging van de berceau aan deze zijde. Ook beide dwarspaden aan de voor- en achterzijde van het kasteel werden aan de westzijde besloten met een beeld. Het dwarspad aan de voorzijde kwam uit op een beeld van H. Maria in een cirkel van Linden. Het pad achter het kasteel werd kwam uit op een beeld van de Sint Hubertus.

In vergelijking met het Kadastraal Minuut Plan uit 1832 is de theekoepel uitgebreid met een rechthoekige aanbouw, vermoedelijk een tuinschuur. Gezien het pannendek zal het geen kas zijn geweest. De boom achter de theekoepel betreft de huidige metasequoia die dus vermoedelijk gezien zijn grootte (ook op latere foto’s herkenbaar) vermoedelijk uit het midden van de 19e eeuw stamt. Het terrein tussen de haag en de buitengracht is open en bestaat uit gras met enkele (fruit)bomen.

In de tuin werd een nieuwe kapel in neo-romaanse stijl gebouwd direct ten westen van en evenwijdig aan het kasteel. De kapel werd ingepast binnen de bestaande paden- en vakkenstructuur. De uit 1704 stammende huis-kapel zal voor dit grote aantal van 80 paters te klein zijn geweest. Voor de bouw van de kapel werd de taxushaag langs de westzijde van de kapel gerooid. De kapel was met een tussenbouw over de gedempte gracht heen verbonden met het westelijke torentje van het kasteel zoals op foto’s zichtbaar is. Tevens was naast de tussenbouw en torentje, zoals op diverse foto’s zichtbaar is, een buitentrap aangebracht die de tuin vanuit het kasteel ontsloot. Op de aquarel uit 1889 en de chromotopografische kaart uit 1895 staat de kapel niet. De kapel komt wel voor op de foto’s uit het tijdschrift *Buiten* in 1911 en een foto van uit de collectie van de jezuïet Eugenius Büchel.⁴⁵ Onbekend is wanneer de kapel is gebouwd en wanneer deze is afgebroken, maar vermoedelijk dus gebouwd na 1889 en na 1911 afgebroken.⁴⁶

Foto uit de kloosterperiode ten tijde van paters jezuiten omstreeks 1900. Zicht vanaf de voorburcht over het voorplein richting de droge gracht. De voorgevel is van espaliers voorzien met leifruit, verder staan er kuipplanten en vormbomen langs het muurtje om de droge gracht. Foto coll. Ton Wijers.

De vijver op de plek van de vroegere verbindingsgracht tussen huisgracht en buitengracht, eerste kwart 20e eeuw. Langs de buitengracht is de vijver afgedamd van de buitengracht en hier alleen middels een duiker mee verbonden. De vijver is omgeven door een rasterwerk met daarachter de taxushaag. In de vijver is een decoratief eendenhok (zie pijl) zichtbaar. Foto coll. Ton Wijers.

Kasteel ten tijde van de kloosterperiode tussen 1884 en 1909 met de door de paters jezuïeten gebouwde neo-romaanse kapel. De tuin heeft een rijke decoratie met bloembedden, bijzondere heesters en in vormbomen. Afb. coll. Ton Wijers.

Kasteel Bleijenbeek met neo-romaanse kapel voor 1911 met een dichte beplantingsrand langs de westzijde van de buiten-gracht. Foto afgebeeld in *Buiten. Geïllustreerd weekblad* (1911).

Voorplein vanaf de voorburcht gezien. Foto vermoedelijk gezien de enigszins verwilderde aanblik van de beplanting van onderhoud van de beplanting is de foto gemaakt na het vertrek van de paters jezuïeten en voor de komst van de zusters Ursulinen in 1909. Foto afgebeeld in *Buiten. Geïllustreerd weekblad* (1911).

De buitengracht met brug naar de voorburcht vóór 1911. Links de tuin tussen gracht en rentmeesterswoning. Foto afgebeeld in *Buiten. Geïllustreerd weekblad* (1911).

Tenslotte is er door de paters jezuïeten in 1884-1885 nog een badhuis gebouwd aan de Eckeltse beek.⁴⁷ Mogelijk is dit badhuis zichtbaar op de aquarel uit 1889 rechtsachter het dormitorium als de vervanger van het poortgebouw van de boomgaard.

5.2 DE ZUSTERS URSULINEN; 1909-1912

Na het vertrek van de jezuïeten in 1903 tot 1909 stond kasteel Bleijenbeek leeg. In deze periode bezoekt H. Jongsma het kasteel Bleijenbeek voor het in 1912 te verschijnen eerste deel van *Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en parken van Nederland*; *"De bouwhuizen, die het kasteel omsluiten, en vroeger de mindere bedienden herbergden, zijn thans als boerderij in gebruik, wat onze steedsche reukzenuwen ons reeds verraden hadden. De voorhof wordt afgesloten door het kasteel, hetwelk al de lijnen van zijn sterke, breede architectuur noodig heeft, om zijn schamelheid van verregend en verlaten huis niet de sprekendste indruk te doen zijn. (...) tegenwoordig is het kasteel nog in de familie Van Hoensbroek, doch al meer dan vijftig jaren wordt de luister van een durende of tijdelijke bewoning het kasteel onthouden, hetwelk daardoor eerder het duf-kille van een mausoleum heeft dan het warm-rijke, dat een zoo schoone menschenwooning kon hebben. Het is jaren lang een klooster geweest, doch al hebben de kloosterlingen geen tastbare herinnering nagelaten dan de kapel in den tuin, de eigenaardige sfeer, welke alles in gedemptheid sluiert is gebleven"*.⁴⁸

In 1909 werd Bleijenbeek een *"toevluchtsoord voor eenige uit Frankrijk verdreven zusters van de orde der Ursulinen"*.⁴⁹ De zusters Ursulinen namen de wijk naar Nederland omdat de Franse overheid begin 20e eeuw een verbod uitvaardigde op het geven van onderwijs door religieuzen. De Ursulinen beginnen vanuit Bleijenbeek met het geven van Franse les aan jonge katholieke meisjes.

In 1911 wordt Bleijenbeek beschreven door A.F. van Beurden; *"Het kasteel ligt aan den weg van Afferden naar Goch en is met zijn voorhof en zijne tuinen omsloten door breede grachten, terwijl het huis zelf ook nog in een binnengracht ligt. Rondom staan prachtige eikenlanen en rijen zware linden, terwijl de randen der grachten met heesters gesierd zijn. (...) de voorburcht is thans als boerderij in gebruik bij een pachter, wat men in Limburg veel vindt, daar de heeren zelf weinig verstand of tijd hebben om de boerderij naar den eisch te besturen"*.⁵⁰

Het is opmerkelijk dat Van Beurden spreekt over een huisgracht omdat deze op de chromotopografische kaart uit 1895 en op foto's uit het begin 20e eeuw al lijkt te zijn gedempt. In 1911 nog tijdens de bewoning van het kasteel door de Ursulinen brandt de gehele voorburcht van het kasteel af.

In 1912, toen bleek dat de Ursulinen geen toestemming kregen om een pensionaat in Bleijenbeek te beginnen, vertrokken de zusters naar de abdij van Notre-Dame du Vivier bij Namen (Be.) en stichtten daar een pensionaat.⁵¹ Een foto van soldaten op het voorplein van Bleijenbeek doet vermoeden dat het kasteel tijdens de mobilisatie in 1914 gevorderd is geweest voor de legering van Nederlandse soldaten.

Soldaten op het voorplein van Bleijenbeek tijdens de mobilisatie in 1914. Fotot coll. Ton Wijers

Chromotopografische kaart Bonneblad 613, uitgave 1913

6 BLEIJENBEEK IN DIVERSE HANDEN; 1917-HEDEN

6.1 LEONARDUS PRINS; 1917-1924 EN FRANZ LOTHAR VON UND ZU HOENSBROECH; 1924-1937

Na vermoedelijk weer enkele jaren leegstand werd kasteel Bleijenbeek en directe omgeving in 1917 door Wilhelm Franz Anton Aloys Apollinar Hubert Rudolf Thimoteus Maria rijksgraaf en markies Von und zu Hoensbroech (1849-1922) in erfpacht uitgegeven aan Leonardus Adrianus Franciscus Prins (1878-1944) mede-eigenaar van de Schiedamse vruchten-conservenfabriek annex groentendrogerij Blad & Prins.⁵² Leonardus Prins heeft geprobeerd het landgoed verder te ontwikkelen en winstgevend te maken. In 1924 geeft Prins zijn pogingen op en komt Bleijenbeek terug aan Franz Lothar Maria Wilhelm Augustinus Klemenz Hubertus von und zu Hoensbroech (1880-1948).

Wanneer de topografische kaarten uit de eerste helft van de 20e eeuw vergeleken worden valt de enorme uitbreiding van de bebossing tussen 1913 en 1929 op ten zuidoosten van Bleijenbeek op de heide tussen de Siebengewaldseweg en de Ceresweg die onder Leonardus Prins heeft plaatsgevonden. De ontginning van de heide ten noorden van Bleijenbeek tot bos vindt volgens de topografische kaarten plaats in de periode 1929-1938 onder Franz Lothar Maria Wilhelm Augustinus Klemenz Hubertus von und zu Hoensbroech. Het merendeel van de huidige bossen is dus betrekkelijk recent en pas vanaf het einde van de 19e eeuw / begin 20e eeuw aangelegd vanwege onder meer de toenemende vraag naar hout voor de mijnbouw. Een belangrijke aanjager hierbij vormde de "Renteloos-voorschotregeling 1907" van de overheid. Met deze regeling stimuleerde de overheid gemeenten om woeste gronden te bebossen. Gemeenten ontvingen een renteloze 50 jaar lopende lening. Als gevolg van deze regeling is er in Nederland tussen 1907 en 1954 circa 20.000 hectare bos aangelegd. In de noordelijke maasduinen werd in de gemeente Bergen vanaf 1908 circa 700 hectare woeste grond ontgonnen tot bos.⁵³ Het merendeel van de bossen in dit gebied maakt tegenwoordig deel uit van het Nationaal Park De Maasduinen dat in 1999 is ingesteld. Behalve in de bosbouw is door Franz Lothar geïnvesteerd in de landbouw op het landgoed. Zo blijkt uit vergelijking van de chromotopografische kaarten dat tussen 1929 en 1938 een boerderij gebouwd is aan de Molenweg die na W.O. II sterk is uitgebreid. Tegelijkertijd en vrijwel zeker in samenhang hiermee is het bosgebied tussen het Molenhuis en de Beekhorsterweg vrijwel geheel omgezet in bouwland.

Ongedateerde foto van het kasteel na de afbraak van de neo-romaanse kapel. Op de westgevel zijn de bouwsporen van de aanbouw tussen torentje en kapel nog zichtbaar. Links van het torentje de door de paters jezuiten gebouwde buitentrapp die naar de tuin voerde. Uiterst rechts de heestergroep op de padsplitsing. Foto coll. Ton Wijers.

Chromotopografische kaart Bonneblad 613, uitgave 1929.

Chromotopografische kaart Bonneblad 613, uitgave 1938.

Luchtfoto R.A.F., raid 5 oktober 1944. Coll. Wageningen University and Research.

6.2 FAMILIE JURGENS; 1937-1944

In 1937 verkoopt Franz Lothar landgoed Bleijenbeek aan Rudolf G.M. Jurgens (1903-1987) zoon van een vriend, de industrieel Rudolf. J.H. Jurgens (1875-1954) uit Nijmegen voor fl. 299.465,-.⁵⁴ Rudolf Jurgens sr. beheerde het landgoed met zijn eigen rentmeester Van heren uit Nijmegen en de nog door Van Hoensbroeck aangestelde rentmeester Groetelaers. Voor de oorlog werd het rentmeestershuis in de voorburcht bewoond door rentmeester Groetelaers. Onder het bewind van Jurgens verhuisde Groetelaers naar het kasteel. De boerderij in de voorburcht werd bewoond door de pachters, de familie Geenen.

Hoe de tuin er ten tijde van de familie Jurgens uitzag valt te herleiden aan de hand van een luchtfoto uit 1944. Ter verkenning van de Duitse stellingen zijn er op 5 oktober door RAF-toestellen luchtfoto's gemaakt van Bleijenbeek en omgeving. De tuin oogt op deze luchtfoto sterk gecompartmenteerd en bestaat uit drie delen; een noordelijke deel, het centrale deel en het zuidelijke deel. Het zuidelijke deel bestaat uit de voorburcht en de direct ten oosten hiervan gelegen moestuin. Het middelste gedeelte bestaat uit het kasteel met twee zijtuinen. In de tuin rondom het kasteel is de voormalige gracht nog duidelijk herkenbaar aan het omlopende pad. Op foto's is te zien dat op de voormalige gracht beplanting is aangebracht en aan de voorpleinzijde kuipplanten staan. De voormalige gracht is hier van het voorplein afgesloten met een lage muur die aansloot op de brug. Ten westen van het kasteel bevindt zich een groot door paden omgeven gazon dat in het midden is doorsneden door een pad dat aan de moestuinzijde aan beide zijden om een perk voert. Het perk komt ook al voor op foto's uit de jezuïetenperiode. Tussen het middenpad en het kasteel stond voorheen de neo-romaanse kapel. Aan de oostzijde van het kasteel bevindt direct achter de voorburcht de eerdergenoemde eendenvijver met enkele slingerpaden. Ten zuiden hiervan ligt een gazon dat van de eendenvijver is afgeschermd door een haag.

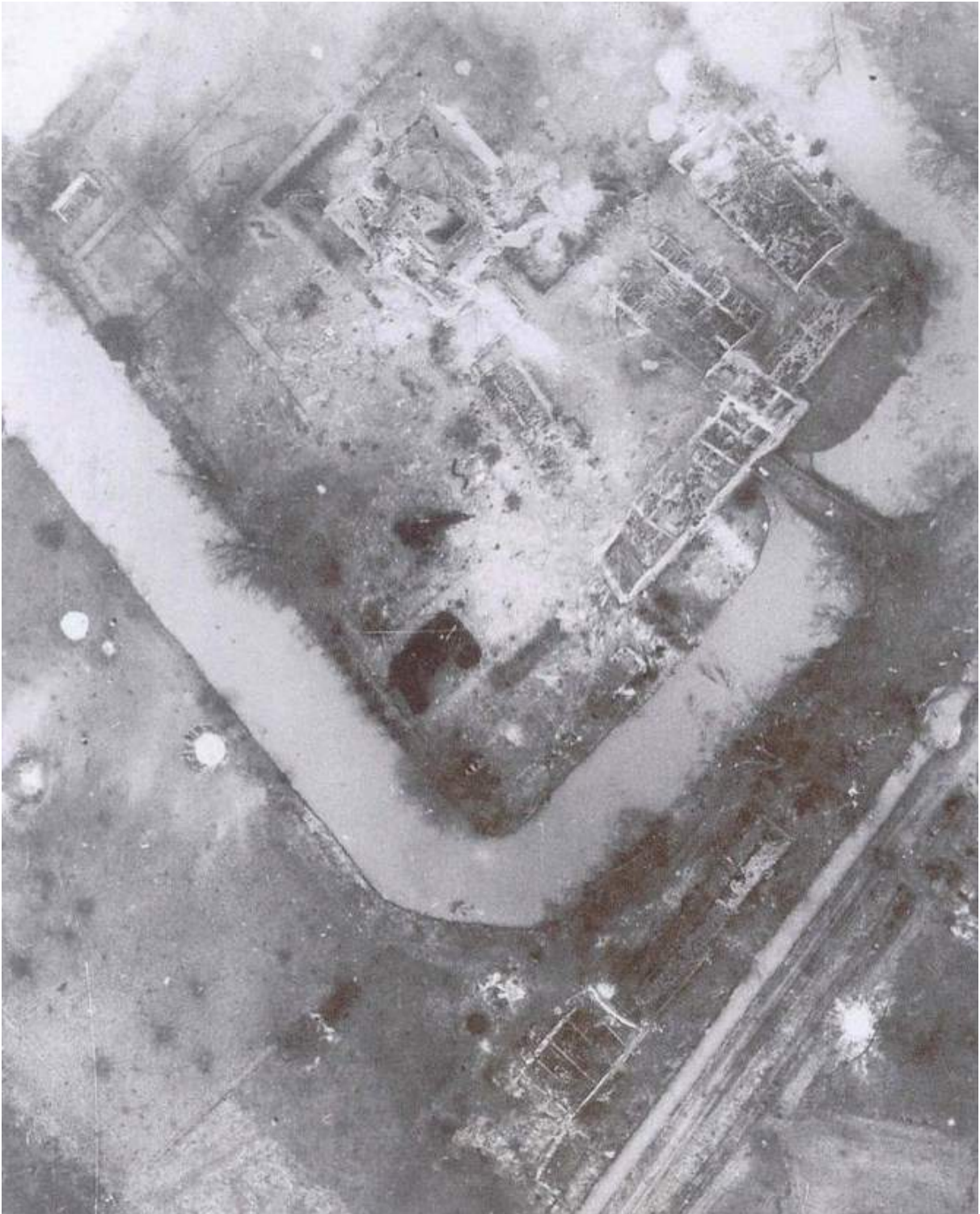
Ten noorden van het kasteel bevindt zich het derde deel dat bestaat uit een gazon dat doorsneden wordt door twee paden, vermoedelijk begeleid door fruitbomen. Haaks hierop lopen enkele paden die vanuit de middentuin doorlopen. De begrenzing van de tuin wordt gevormd door de berceau langs de noordelijke buitengracht. De beide lindengroepen staan precies in het verlengde van het dwarspad achter de noordelijke huisgracht.

In de omgeving van Bleijenbeek is goed te zien dat de noord- en zuidlaan in 1944 een betrekkelijk jonge laanbeplanting kennen. De berken- en Spiegellaan zijn vermoedelijk onder Jurgens opnieuw, grotendeels met snelgroeiende Amerikaanse eik, ingeplant.

De gebogen oprijlaan langs de Aldenhof heeft nabij het kasteel een oudere boombeplanting dan verder zuidelijke richting waar de laan slechts aan een zijde beplant is. Ook de beide lopen van de Eckeltse beek zijn op de luchtfoto zeer goed herkenbaar.

Het gezin van rentmeester Groetelaers in tuin omstreeks 1940. Foto coll. Ton Wijers.

Luchtfoto na de luchtaanval op 20 en 21 februari 1945. De gebouwen zijn verwoest. De geometrische padenstructuur uit de periode 1688-1709 is nog goed herkenbaar evenals de droge huisgracht. Ook de brug over de buitengracht met landhoofden en inzwenkende oeverlijnen lijkt nog intact aanwezig. Foto Coll. Ton Wijers.

6.3 OPERATION VERITABLE: VAN KASTEEL TOT RUïne; FEBRUARI 1945

Tussen half februari en 1 maart 1945 is zwaar gevochten door de geallieerde troepen om Afferden en Bleijenbeek. Deze strijd was onderdeel van "Operatie Veritable", het begin van het grote Rijnlandoffensief dat veelomvattender was dan de invasie van Normandië. Begin februari 1945 stonden in het Rijk van Nijmegen en Noord-Limburg bijna een half miljoen manschappen, meer dan 1.000 kanonnen en 34.000 voertuigen op een front van tien kilometer klaar voor de aanval. De enorme troepenmacht moet door het smalle gebied tussen Maas en Rijn naar Kleve en het Reichswald trekken. Kasteel Bleijenbeek werd verdedigd door een kleine groep Duitse parachutisten (Fallschirmjäger Lehrregiment). De zuidelijke loop van de Eckeltse beek was aangepast tot tankgracht. In het Broederbos, op de duinenrij ten zuiden van het kasteel waren Duitse parachutisten ingegraven. Vanwege de zware geallieerde verliezen van door tanks ondersteunde aanvallen op het kasteel op 17 en 18 februari werd besloten om eerst het kasteel eerst vanuit de lucht te bestoken. Op 20 en 21 februari werden deze luchtaanvallen met 250- en 500-ponders door RAF Typhoon-bommenwerpers uitgevoerd. Hierbij werd het kasteel en de voorburch verwoest. Alleen de theekoepel heeft de luchtaanval redelijk ongeschonden overleefd maar is in later jaren door achterstallig onderhoud en vandalisme verloren gegaan. De omliggende boerderijen van het landgoed, de Vogelheeg en Bulshees zijn tussen half februari en 1 maart 1945 eveneens verloren gegaan. De Aldenhof had vermoedelijk eveneens grote schade maar hier is alleen een nieuw voorhuis gebouwd en het achterhuis hersteld.

De ruïne van kasteel Bleijenbeek na de brand en gedeeltelijke verwoesting in WOII. Foto's collectie Ton Wijers.

Topografische kaart nr. 46G, uitgave 1957.

6.4 FAMILIE JURGENS; 1945-1990

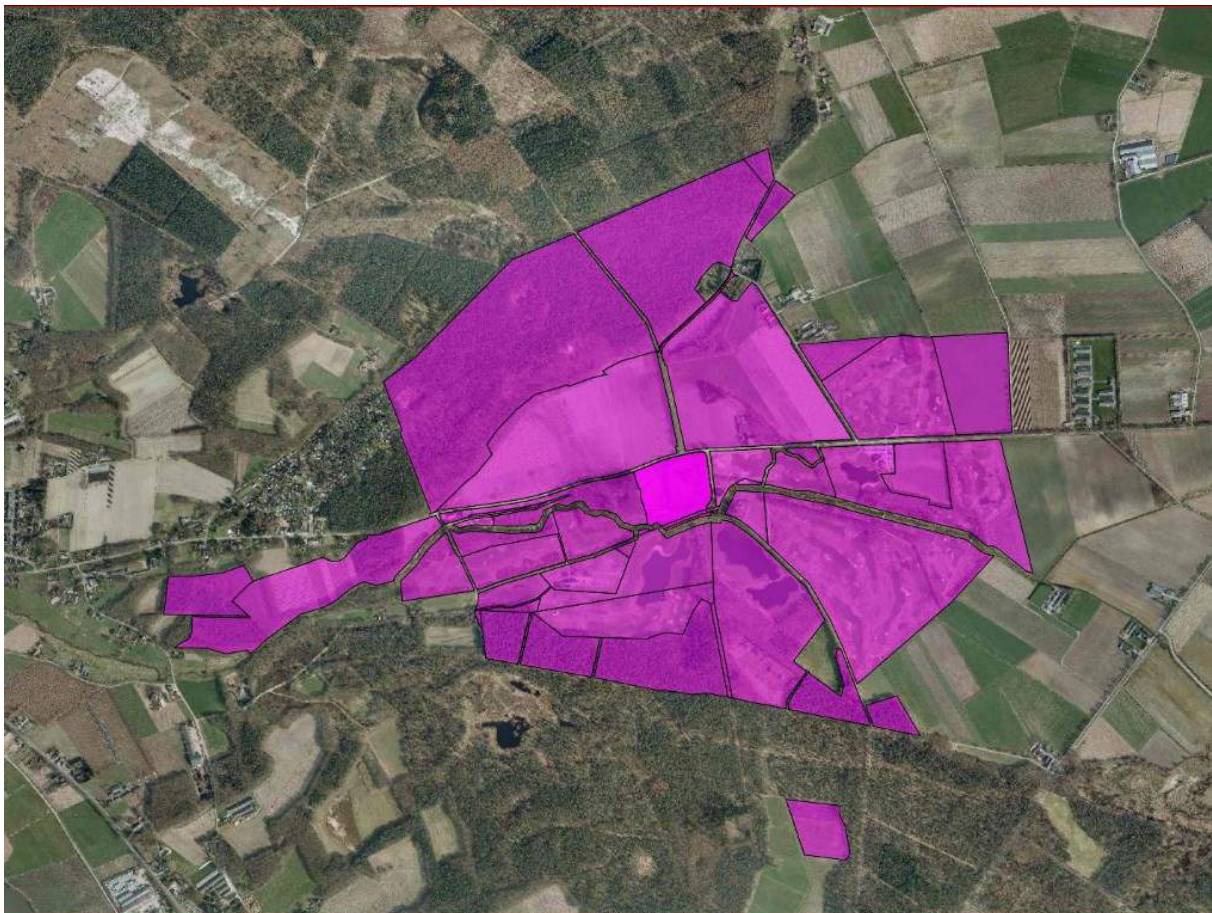
Na de oorlog was de energie vooral gericht op het herstel van de (landbouw)productie en wederopbouw. In deze periode was de aandacht voor het kasteel en voorburcht gering. Ter vervanging van de boerderij op de voorburcht is de huidige boerderij aan de zuidwesthoek van de buitengracht gebouwd. Deze boerderij bestaat uit drie bouwdelen: een woonhuis met twee bouwlagen, een eenlaags tussengedeelte en een grote schuur met stalen skelet. Tegelijk met de bouw van de deze boerderij zal de entreelaan langs de oostzijde van de buitengracht zijn doorgetrokken langs de zuidzijde van de buitengracht tot aan de nieuwe boerderij. De pronkgevel van het woonhuis van deze boerderij is bewust in de as van de nieuwe laan langs de buitenzijde van de buitengracht geplaatst. In deze periode is ook de beplanting van de laan met populieren ter vervanging van de in de oorlog beschadigde laanbomen.

In 1947 verkocht Rudolf Jurgens jr. het landgoed aan de Stichting Hollyden waar zijn vader voorzitter van was. De Stichting Hollyden was vernoemd naar het in de oorlog verwoeste Nijmeegse woonhuis van Rudolf Jurgens sr.. De koopsom was gelijk aan de aankoopssom vermeerderd met de sinds 1937 gemaakte onkosten. Het laatste gedeelte heide, een strook ten westen van Lakey is voor 1954 bebost ten tijde van het bezit van de Stichting Hollyden. In de naoorlogse periode werd het vroegere meer kleinschalige kampenlandschap tijdens de ruilverkaveling genivelleerd; historische landschapselementen werden opgeruimd ten behoeve van de productieverhoging. De centraal gelegen van oost naar west over het landgoed stromende Eckeltsebeek en de Horsterbeek werden verlegd en genormaliseerd. De landbouwpercelen werden diep ontwaterd. Aanwezige heidevennen en andere laagten werden drooggelegd / opgehoogd.

Na het overlijden van Rudolf Jurgens sr. in 1954 werd zijn zoon voorzitter van de stichting. In de tweede helft van de 20e eeuw is het landgoed van zo'n 650 ha naar 600 ha. verkleind door de verkoop van stukken ten behoeve van onder andere nieuwbouw in de gemeente Bergen in Nieuw-Bergen en voor onder andere de aanleg van enkele campings. Na dood van Ir. Rudolf Jurgens jr. in 1987 werd in 1994 besloten om landgoed Bleijenbeek te verkopen aan de AMEV.

Luchtfoto Bleijenbeek met de inpassing van de golfbaan. Foto www.golftweedaagse.nl

Het huidige bezit van A.S.R. levensverzekeringen b.v.. Afb. A.S.R..

6.5 BLEIJENBEEK SINDS 1990

In 1990 werd landgoed Bleijenbeek,, in totaal circa 450 hectare, aangekocht door AMEV. Enkele jaren later heeft AMEV een groot deel van het Broederbos ten noorden van Bleijenbeek verkocht aan Staatsbosbeheer. De huidige omvang bedraagt circa 270 hectare en omvat de gehele historische kern van het landgoed.

In 1989 kreeg De Hamert de status van Nationaal Park in oprichting verleend. In 1996 heeft de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij De Hamert aangewezen als Nationaal Park. IN 1999 is het Nationaal park aan de noordzijde sterk vergroot tot aan de A77. Sindsdien heeft het Nationaal Park de naam "De Maasduinen". Het park strekt zich uit over ruim 20 kilometer met een breedte van gemiddeld twee a drie kilometer. Het is in totaal ruim 4500 ha groot. Landgoed Bleijenbeek ligt tegen de grens van het Nationaal Park aan, maar maakt er geen onderdeel van uit. Er hoogte van Bleijenbeek bestaat het Nationaal park uit een smalle corridor.

In 2008 sloten Staatsbosbeheer, IVN afdeling Maas en Niers, Landgoed Golfbaan Bleijenbeek en Fortis Vastgoed (AMEV) een overeenkomst waarin werd afgesproken dat op landgoed Bleijenbeek een golfbaan, mocht worden aangelegd robuuste ecologische verbindingzone zou worden aangelegd over de golfbaan. Natuurontwikkeling door middel van beekherstel en moerasvorming en het creëren van 35 hectare nieuwe natuur met een geïntegreerde golfbaan is onderbreking opgeheven en vloeien landgoed en nationaal park sindsdien ineen. De direct in de nabijheid van de kasteelruïne gelegen boerderijbedrijven zijn sindsdien buiten gebruik gesteld. De boerderijen staan momenteel leeg en worden antikraak bewoond en/of gebruikt ten dienste van de golfbaan. De noordelijke loop van de Eckeltse beek is in het kader van het beekherstel gerenatureerd en heeft een meanderend verloop gekregen. Deze heraanleg van de beek volgt niet het historische tracé via met een in- en uitstroom via de buitengracht.

Voorwaarde voor de herontwikkeling , waarin ook de nieuwbouw van seniorenappartementen waren opgenomen, was dat de ruïne geconsolideerd zou worden en de cultuurhistorische waarde ervan gerespecteerd zou worden.

In 2009 is de Stichting Kasteelruïne Bleijenbeek opgericht. De Stichting heeft zich als doel gesteld, de ruïne van Kasteel Bleijenbeek, die een onderdeel is van het Landgoed Bleijenbeek te consolideren, herstellen, verbeteren en toegankelijk te houden. De Stichting wil de natuurlijke en landschappelijke waarden en het culturele en maatschappelijke erfgoed in de meest ruime zin van het woord bewaken en beheren, zodat ook toekomstige generaties er gebruik van kunnen genieten. De stichting heeft de kasteelruïne en nabije omgeving voor 50 jaar in erfpacht.

Sinds 2009 wordt gewerkt aan de consolidatie van de kasteelruïne na 60 jaar verwaarlozing. De eerste fase, de restauratie van de toren, is in 2012 voltooid. Momenteel (voorjaar 2014) wordt gewerkt de consolidatie van de voorgevel, het overig opgaand muurwerk en de blootlegging van het maaiveld van de gedempte gracht die direct om het kasteel.

De kasteelruïne tijdens de noodconsolidatie van de toren in 2012 (foto: Stichting Kasteelruïne Bleijenbeek).

De tuin om de kasteelruïne met teruggesnoeide resten van taxushagen (foto sept 2013).

Actuele situatie van de kern van Landgoed Bleijenbeek geprojecteerd op een recente luchtfoto (het noorden is boven).
(nb. verklaring cijfers en nummers: zie tekst).

7 ACTUELE SITUATIE EN WAARDESTELLING

7.1 INLEIDING

Kasteelruïne en landgoed Bleijenbeek zijn eigendom van A.S.R. levensverzekeringen n.v.. In 2009 is de Stichting Kasteelruïne Bleijenbeek opgericht. Deze is erfpachter / zakelijk gerechtigde van de kasteelruïne en zet zich om de ruïne te consolideren, herstellen, verbeteren en toegankelijk te maken en te houden als onderdeel van het landgoed. De Stichting wil de natuurlijke en landschappelijke waarden en het culturele en maatschappelijke erfgoed in de ruimste zin van het woord bewaken en beheren en het publiek hier kennis van laten nemen. Het doel is behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving als onderdeel van het landgoed.

In de onderstaande paragraaf wordt de actuele situatie van landgoed Bleijenbeek op hoofdlijnen beschreven. Ingezoomd wordt op de nabije omgeving van de kasteelruïne. Genoemd worden de structuurelementen die vanuit het doel van de opdrachtgever, nl. behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving van belang zijn. Dit betreft de indeling in bouwkundige elementen (incl. tuinsieraden), waterelementen, wegen en lanen, beplantingen.

7.2 BESCHRIJVING ACTUELE SITUATIE LANDGOED

Inleiding

De huidige omvang van landgoed Bleijenbeek is circa 270 hectare. In de actuele situatie bestaat het landgoed uit een omvangrijk bosareaal, landbouwgronden met opstallen en golfbaan. Centrum van het landgoed is de kasteelruïne met buitengracht. Landgoed Bleijenbeek in de actuele situatie wordt verder beschreven aan de hand van structuurelementen;

- Bouwwerken (incl. tuinsieraden)
- Water
- Wegen en paden
- Beplantingen

Binnen deze indeling worden die elementen genoemd die vanuit het doel van de opdrachtgever, nl. behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving van belang zijn.

Bouwwerken(incl. tuinsieraden)

Landgoed Bleijenbeek bevat een aantal gebouwde elementen die van belang zijn voor het behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving. De staat van de gebouwde elementen op het landgoed is over het algemeen matig tot slecht. De boerderijen worden momenteel antikraak bewoond. Aanwezig zijn:

- B1. Ruïne van het kasteel (in oorsprong 14e eeuw)
- B2. Restant brug in de dam over de buitengracht (in oorsprong ophaalbrug 16e eeuw, omstreeks 1700 ge wijzigd)
- B3. Boerderij met zichtgevel, schuur en tussengedeelte (na 1945)
- B4. Boerderij Aldenhof (in oorsprong vermoedelijk 14e eeuw, huidige opstallen deels na 1945)
- B5. Ruïne theekoepel en tuinschuur (18e of vroege 19e eeuw, vóór 1821)
- B6. Kapel (voor 1730)
- B7. Wegkruis (voor 1845)
- B8. Sokkel oostzijde berceau (eind 19e eeuw)

Actuele situatie van Landgoed Bleijenbeek en de omgeving geprojecteerd op een recente luchtfoto (het noorden is boven).
(nb. verklaring cijfers en nummers: zie tekst).

Water

Bleijenbeek kent een aantal waterelementen die van belang zijn voor het behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving. Al deze waterelementen staan in relatie tot de Eckeltse beek en de oorsprong van Bleijenbeek als kasteel. Recent is een renatureringsproject mbt de Eckeltse beek uitgevoerd. De staat van onderhoud van de huidige lopen van de Eckeltse beek is goed. De buitengracht is aan groot onderhoud toe (baggeren) en staat niet meer in verbinding met de Eckeltse beek. De oude in- en uitstroom van de Eckeltse beek in buitengracht zijn nog herkenbaar aanwezig maar niet meer watervoerend.

Aanwezig zijn:

- W1. Restant verbinding buitengracht met huisgracht (16e eeuw)
- W2. Buitengracht (16e eeuw)
- W3. Eckeltse beek ongesplitst (21e eeuw met oudere delen)
- W4. Voormalige noordelijke arm met in- en uitstroom Eckeltse beek oost- en westzijde van de buitengracht (16e eeuw)
- W5. Noordelijke arm actuele Eckeltse beek (21e eeuw met oudere delen)
- W6. Zuidelijke arm Eckeltse beek (14e eeuw?, 16e eeuw genormaliseerd)

Paden, wegen en lanen

Op landgoed Bleijenbeek ligt een groot aantal lanen en wegen die van belang zijn voor het behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving. Een groot deel van deze (voormalige) lanen heeft in de huidige situatie geen laanbeplanting meer. De laanbeplanting van de lanen direct om de buitengracht bestaat uit kaprijpe populieren die binnen afzienbare tijd vervangen moeten worden. De nog met bomen beplante lanen bestaan grotendeels uit Amerikaanse eik. In de voormalige tuin binnen de gracht zijn geen verhardingen in de vorm van voorplein, wegen en paden meer aanwezig:

- P1. Populierenlaan oostzijde (in oorsprong 16e eeuw?, huidige beplanting na 1945)
- P2. Populierenlaan zuidzijde (oostelijk deel 16e eeuw, westelijk deel na 1945. Huidige beplanting na 1945)
- P3. Berkenlaan (17e eeuw, huidige beplanting van vnl. Amerikaanse eik ca. 1937)
- P4. Spiegellaan (17e eeuw, huidige beplanting van vnl. Amerikaanse eik ca. 1937)
- P5. Aldenhoflaan (17e eeuw, huidige beplanting deels oude inlandse eik 18e eeuw(?), deels Amerikaanse eiken ca. 1930)
- P6. Bleijenbeek (17e eeuw, laanbeplanting ontbreekt grotendeels)
- P7. Horsterbeekweg (in oorsprong 14e eeuw of ouder, laanbeplanting ontbreekt)
- P8. Grote dwarslaan Spiegelbergerbos (17e eeuw, laanbeplanting ontbreekt)
- P9. Oprijlaan deel laandijk (17e eeuw, laanbeplanting bestaand uit Amerikaanse eik ca. 1937)
- P10. Oprijlaan gebogen laandeel (18e of 19e eeuw, enkele rij deels Amerikaanse eik ca. 1937, deels inlandse eik 19e eeuw)

Het berceau van Haagbeuk (*Carpinus betulus*) aan de noordzijde van de tuin, dat sinds 1944 niet is gesnoeid (foto sept 2013).

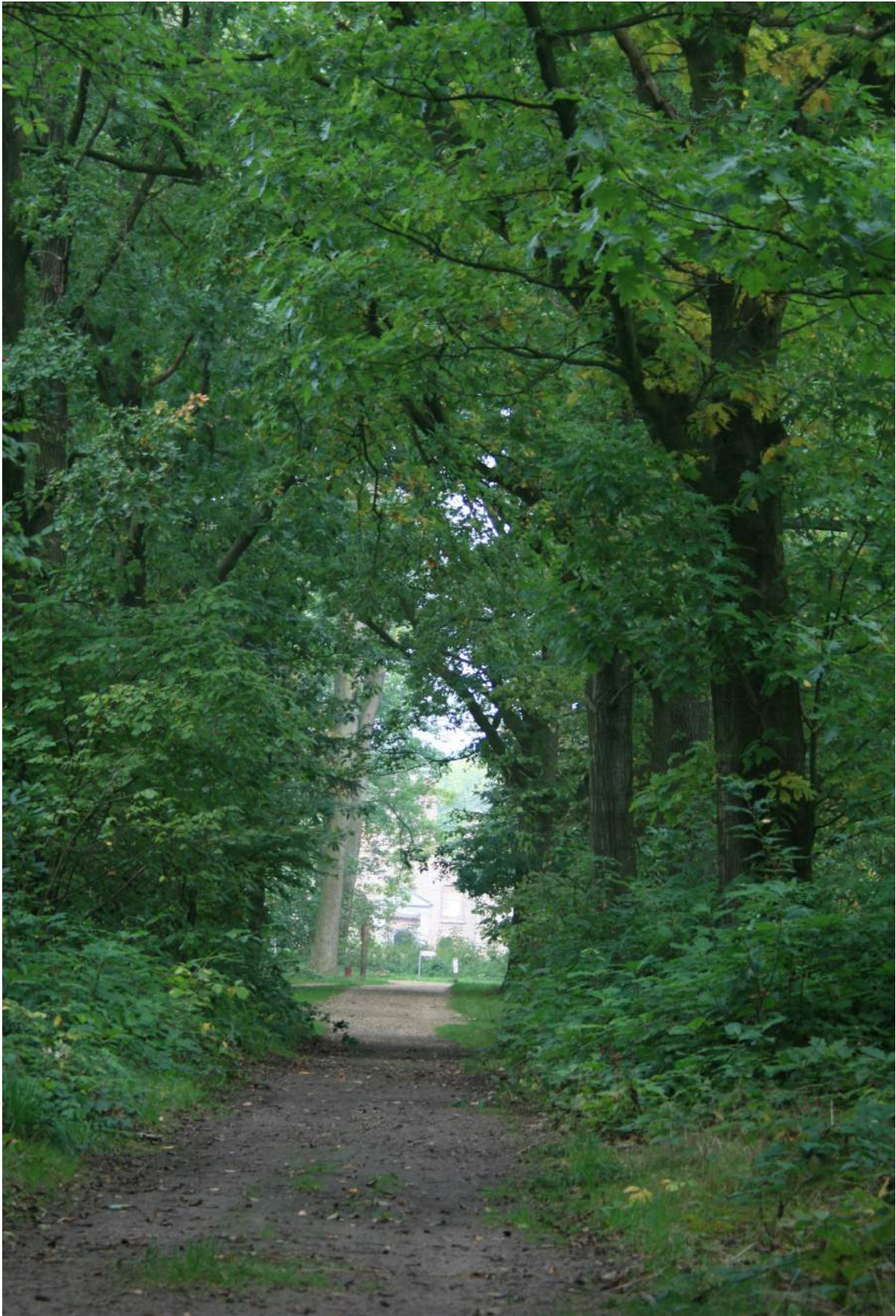
Opgaande beplantingen

De opgaande beplantingen van landgoed Bleijenbeek bestaan grotendeels uit bosopstanden, landbouwgronden, weilanden en golfbaan. In de bossen is verschil tussen de oudere landgoedbossen (o.a. Spiegelbergerbos en Elzenbroek) en de jongere ontginningsbossen uit het einde van de 19e en eerste helft 20e eeuw die zich voornamelijk op het noordelijk deel van het landgoed bevinden. In de nabijheid van de kasteelruïne bevinden zich enkele beplantingselementen die gerekend kunnen worden tot de tuin- en parkaanleg en die van belang zijn voor het behoud, ontsluiting en openstelling van de kasteelruïne en omgeving. De tuin- en parkaanleg binnen de grachten bestaat verder geheel uit grasland dat enkele malen per jaar gemaaid wordt. Bijzonder element is verder het weiland ten westen van het kasteel, de voormalige kasteelboomgaard die tot de tuin- en parkaanleg gerekend moet worden.

- O1. De voormalige tuin tussen huisgracht en buitengracht (16e eeuw) met daarin;
  - a Restant taxushaag langs noord- en oostzijde droge huisgracht (huidige beplanting omstreeks 1900, als structuur 17e eeuw)
  - b Restant beukenhaag langs binnenkant westzijde buitengracht (huidige beplanting omstreeks 1900, mogelijk als structuur ouder)
  - c Metasequoia noordwesthoek (midden 19e eeuw)
  - d Berceau (eind 19e eeuw)
  - e Lindencirkels langs oost- en westzijde binnenkant buitengracht (huidige beplanting eind 19e eeuw, mogelijk als structuur ouder)
  - f Droge binnengracht (in oorsprong 14e eeuw, omstreeks 1884 gedempt en met gras ingezaaid)
- O2. Voormalige kasteelboomgaard (in oorsprong 17e eeuw) met fruitbomen langs de westzijde (huidige beplanting omstreeks 1945, als structuuronderdeel van de kasteelboomgaard 17e eeuw)
- O3. Spiegelbergerbos (17e eeuw)
- O4. Broederbos (1788 en uitbreiding eind 19e eeuw en 20e eeuw)

De gracht aan de zuidzijde van de het omgrachte terrein (foto sept 2013).

De Spiegellaan ten zuiden van het kasteel met zicht op de natuurstenen omlijsting van de hoofdtoegang van het kasteel en de in 2012 herstellde traptoren (foto sept 2013).

7.3 INTERPRETATIE EN WAARDESTELLING

Interpretatie

De ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed en kasteel Bleijenbeek heeft veel sporen nagelaten in het landschap, zoals boerderijen, lanen, waterlopen, boscomplexen, windsingels, etc. etc. Deze spreken / getuigen van de rijke ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoedcomplex. De structuur van de aanleg is tot op heden opvallend goed in stand gebleven.

Bleijenbeek is gesticht in de 14e eeuw als verdedigbare omgrachte boerderij aan de loop van de vergraven Eckeltse beek omringd door woeste gronden.

In de loop van de 15e eeuw groeide het strategisch belang van Bleijenbeek en werd de transformatie tot kasteel ingezet. De huidige hoofdstructuur van het door een buitengracht omgeven kasteelterrein stamt uit 16e eeuw.

In de loop van de 16e en 17e eeuw ontwikkelde kasteel Bleijenbeek zich tot centrum van een grootgrondbezit met pachtboerderijen, landbouwgronden en bossen. Steeds meer woeste grond werd ontgonnen zodat het landgoed groeide.

Hoogtepunt in de geschiedenis van kasteel en landgoed vormde de periode 1688-1709 met de grote verbouwing onder Arnold Schenck van Nydeggen en Maria Catharina van Hoensbroek. Dit was de belangrijkste en meest vormende periode die aan de huidige situatie ten grondslag ligt:

- Opzet van de gebouwen
- Indeling van de tuin binnen de grachten
- Lanenpatroon met noord- en zuidlaan
- Aanleg kasteelboomgaard
- Beplanting en rechte trekken van doorgaande openbare wegen tot lanen
- Spiegelbergerbos met dwarslaan

Deze aanleg, die getypeerd kan worden als barokaanleg, bepaalt tot op heden de ruimtelijke indeling van het landgoed.

In de loop der 18e eeuw vestigen de eigenaren, de familie Van Hoensbroek, zich definitief op Schloss Haag. Als gevolg hiervan verschuift de aandacht van de eigenaren in de loop der 18e en 19e eeuw van bewoning van het kasteel naar landgoedbeheer. De bosaanleg op voormalige heidegronden, die zeer bepalend is voor de huidige landschappelijke kwaliteit van het landgoed, is grotendeels in de 19e en 20e eeuw tot stand gekomen onder verschillende eigenaren. Opvallend genoeg is van een ornamentele aanleg in landschapsstijl nooit sprake geweest. De kern van het landgoed met kasteel, tuin, lanen en landbouwgronden bleven geheel in hun laat 17e eeuwse opzet intact. De kloosterperiode is van weinig invloed geweest op de structuur en verschijningsvorm van het landgoed.

De belangrijkste en meest vormende periode voor het huidige aanzien van landgoed en kasteel betreft Operatie Veritable in februari-maart 1945 en de daaropvolgende wederopbouwperiode. Het landgoed werd door de oorlogshandelingen zwaar getroffen. Het kasteel, de voorburcht en de historische boerderijen van het landgoed (Vogelheeg en Bultshees) werden verwoest. De Aldenhof werd zwaar beschadigd.

De ruïne van het kasteel omvat kelders en nog tamelijk veel opgaand muurwerk, waarin deuren, ramen en schoorsteenpartijen zijn te herkennen. Ook de binnencour met natuur- en bakstenen arcaden zijn aansprekende restanten van het verwoeste kasteel. De natuurstenen omlijsting van de voordeur met fronton en de wapenstein van Schenck van Nydeggen zijn als belangrijk embleem van het kasteel in situ bewaard gebleven. De muurresten van de voorburcht zijn na de oorlog geheel afgebroken.

De boerderijen zijn, deels op andere locaties, in wederopbouwstijl herbouwd. In de kasteelboomgaard ten westen van het omgrachte kasteelterrein werd ter vervanging van de boerderij op de voorburcht een geheel nieuwe boerderij gebouwd. Daartoe werd de Populierenlaan zuidzijde verlengd tot aan de geornamenteerde voorgevel van de nieuwe boerderij.

De tuin rond het kasteel waarvan de indeling en padenpatroon uit de periode 1688-1709 dateert en de invulling grotendeels uit de kloosterperiode stamt, is na de oorlog niet hersteld en verwilderd. Van de detaillering resteren tegenwoordig nog slechts enkele restanten van de beplanting zoals een haagbeukenberceau, twee lindengroepen, een restant beukenhaag, een sequoia en taxussen die onderdelen van de haag om het kasteel uitmaakten. Feitelijk is er sprake van een "tuinruïne".

De natuurstenen omlijsting van de hoofdtoegang tot het kasteel met het wapen van de familie Schenk van Nydeggen (foto sept 2013).

Het landgoed verloor door alle beschadigingen haar beeldbepalende invloed en positie in het dorpsgebied van Afferden. De ruïne verkeerde tot kort voor de recente herstelcampagnes in een soort 'slaaptoestand'.

Recente grote wijzigingen in de verschijningsvorm van het landgoed betreffen het buiten gebruik stellen van de boerderijen en de omvorming van landbouwgronden tot golfbaan. Hoewel de wijziging in eerste instantie erg ingrijpend lijkt, blijkt bij nadere bestudering dat het landschapspatroon nauwelijks is aangetast door de aanleg van de golfbaan. Ook zijn grote delen van de ontginningsbossen (Broederbos) die bij het historische landgoed uit de 19e en 20e eeuw overgedragen aan Staatsbosbeheer.

Concluderend kan gesteld worden dat de kasteelruïne en tuin het hart van zowel het historische als het huidige landgoed Bleijenbeek vormen. Het landgoed, momenteel ca. 270 hectare, is in eigendom en beheer bij A.S.R. levensverzekeringen b.v.. Het landgoed is tot op heden in stand is gebleven en als functioneert zodanig. De golfbaan verzorgt een belangrijk deel van de inkomsten van het landgoed.

De kern van het landgoed wordt van oudsher gevormd door het kasteel (de ruïne) met tuin, voorburcht, kasteelboerderij (eerst op de voorburcht na 1945 in de voormalige kasteelboomgaard). Dit gebied is in essentie het huidige aan de Stichting Kasteel Bleijenbeek in erfpacht uitgegeven gebied.

Waardestelling

Het landgoed Bleijenbeek kent een afwisseling van bossen, lanen, akkers, waterlopen en natuurgebieden. Dit ensemble is tot op heden opvallend goed in stand gebleven.

Het ensemble is veel omvattend en wordt bepaald door de onderstaande hoofdelementen:

- De ruïne van het kasteel met zijn verschillende bouwfasen;
- De laat-middeleeuwse grachten;
- De voormalige tuin binnen de grachten;
- Het middeleeuwse agrarische landschap met Eckeltse beek;
- De transformatie tot barokaanleg met hoofdas, kasteelboomgaard, Spiegelbergerbos, en de als lanen beplante doorgaande wegen;
- De uitgestrekte ontginningsbossen op de voormalige woeste gronden.

De cultuurhistorische waarde van het landgoed Bleijenbeek als geheel is **hoog**. Uitgezonderd hiervan is de inrichting van de golfbaan. De belangrijkste structuur- en waardebepalende onderdelen behoren tot de barokaanleg. Meer in detail beschouwd is de barokaanleg slecht beleefbaar als gevolg van de verwoesting en het daarop volgende achterstallig onderhoud. Het hart van het landgoed is op dit moment geen "kloppend hart".

De kelder onder de Ridderzaal met vakken voor wijopslag(foto sept 2013).

De natuurstenen trap van de Binnencour naar de Ridderzaal in het hart van de ruïne onder de traptoren (foto sept 2013).

8 AANDACHTSPUNTEN VOOR ONDERZOEK EN PLANVORMING

Het voorliggende onderzoek heeft veel nieuwe inzichten opgeleverd over de ontwikkelingsgeschiedenis en ruimtelijke opzet van kasteel en landgoed Bleijenbeek.

Tijdens het onderzoek en de bespreking van de resultaten daarvan met de werkgroep, werd ook duidelijk dat het kern van het historische landgoed als eigendomseenheid tot op heden bewaard is gebleven. Het geheel mist momenteel een als landgoed herkenbare samenhang en de daarbij horende levendigheid. Hierdoor is het 'landgoed-gevoel' op Bleijenbeek momenteel afwezig.

Het kasteel is na de brand en gedeeltelijke verwoesting en de daaropvolgende periode van verwaarlozing, voor omwonenden en het bredere publiek letterlijk uit beeld verdwenen. Inmiddels is een hele generatie opgegroeid die het landgoed en het kasteel niet al zodanig (her)kent.

Momenteel werkt Stichting Kasteelruïne Bleijenbeek (SKRB) aan de consolidatie van de kasteelruïne en de herinrichting van de directe omgeving. De uitvoeringsmaatregelen worden gaande project aangepast aan voortschrijdende inzichten. De opgave is dit kasteel en de directe omgeving als een 'Doornroosje' wakker te kussen. Dat geldt echter niet alleen voor de kasteelruïne en haar direct omgeving, maar ook voor het landgoed Bleijenbeek als geheel.

Samenhangen op ruimtelijke en cultuurhistorisch vlak

Het beheersgebied van Stichting Kasteelruïne Bleijenbeek maakt in ruimtelijke en cultuurhistorisch opzicht deel uit van een groter geheel:

1. Landgoed Bleijenbeek is een ontginningslandgoed dat een directe relatie heeft met haar omgeving. Het landgoed heeft een centrale rol gespeeld bij de ontwikkeling van de boscomplexen die nu onderdeel zijn van het Nationaal park De Maasduinen. Dit maakt dat het een verrijking is voor het Nationaal park om het landgoed Bleijenbeek als geheel op te nemen. Omgekeerd kan opname van het landgoed in het Nationaal park voor het landgoed weer kansen bieden om opnieuw een "kloppend hart" te gaan vormen, als bijvoorbeeld een 'onthaalpoort' voor bezoekers.
2. De kasteelruïne en de tuin daaromheen zijn als landgoedkern in ruimtelijk en cultuurhistorisch opzicht onlosmakelijk verbonden met het landgoed als geheel. Aanbevolen wordt de toekomstvisie van het landgoed (ASR) en kasteelruïne (SKRB) met elkaar in verknopen, op elkaar afstemmen en in gezamenlijkheid te streven naar een revitalisering als een landgoed-ensemble.
3. De historische kern van het landgoed beslaat naast de ruïne, de tuin en de gracht (het actuele beheers- en plangebied van SKRB), ook het gebied met de naoorlogse boerderij, de voormalige kasteelboomgaard en de laan langs de gracht aan oostzijde. Dit grotere gebied kan worden omschreven als het 'kasteelerf'. Aanbevolen wordt verder ontwikkeling van plannen omtrent de kasteelruïne en tuin, het gehele kasteelerf te betrekken.
4. Het historisch onderzoek heeft ook veel inzichten opgeleverd over de inrichting van de tuin rond het kasteel en het kasteelerf. Een heroverweging en aanpassing van het bestaande inrichtingsplan is daarom noodzakelijk.

Kasteel en landgoed Bleijenbeek als episch-historische ervaring

Het voorliggende onderzoek heeft de gehele ontwikkelingsgeschiedenis van het landgoed en kasteel Bleijenbeek in beeld gebracht. Gezien de omvang van het voorliggende onderzoek heeft zich dat beperkt tot de hoofdlijnen van de ontwikkelingsgeschiedenis. Tijdens het onderzoek is gebleken dat het kasteel een rijke geschiedenis kent die amper bekend is. Zo bevat het archief van Schloss Haag veel informatie over eigenaren, bewoning en inrichting van het kasteel. Ook het verhaal van Operation Veritable, en de gevolgen daarvan voor Bleijenbeek en Noord-Limburg, is amper bekend. Deze aspecten van de ontwikkelingsgeschiedenis lenen zich bij uitstek om bezoekers op een evocatieve en educatieve wijze Bleijenbeek te laten beleven.

Aanbevolen wordt:

1. De onontdekte geschiedenis van Bleijenbeek in te zetten als toeristische attractie met een evocatief en educatief karakter waarbij de ruïne en landgoed centraal staan in deze episch-historische ervaring.
2. De basis onder dit alles is een attractieve bezoekersgids of boekje gericht op een breed lekenpubliek, dat bij de ruïne te koop is.
3. Door de ontwikkelingsgeschiedenis blijvend te bestuderen en de onderzoeksgegevens te gebruiken bij vernieuwingen in de presentatie, kan het publiek tot herhalingsbezoeken worden verleid.

NOTEN

1. Renes, 62-63.
2. Renes, 62-63.
3. Hupperetz 2005, 105.
4. Flokstra 169
5. Viersen 154
6. Hupperetz 2005, 105.
7. Achiv Schloss Haag, 4937.
8. Hupperetz 2005, 105.
9. Viersen, 154.
10. Viersen, 157.
11. De weergave van het kasteel op de kaart uit 1730 is hier te schematisch voor.
12. Achiv Schloss Haag, 189.
13. Achiv Schloss Haag, 105.
14. Achiv Schloss Haag, 604 (Boshof) en 711 (Bulshees).
15. Kranenborg, passim.
16. Viersen, 160.
17. Achiv Schloss Haag, 524-2 (jaar 1676).
18. Renes, 70.
19. Uit een inventaris opgemaakt in augustus 1782 van de mobilia van "Sijne Excellentie den Heere Erfmarschalk" blijkt dat in diens kabinet het "Plan ofte grontteekeninge des Casstels Blijenbeek" aan de muur hing.
20. Mialaret, 23-27.
21. Achiv Schloss Haag, 481. Overeenkomst tussen Arnold Schenck van Nydeggen en Johannes frere van 28-2-1704.
22. Archiv Schloss Haag, 524.
23. Achiv Schloss Haag, inv.nr. 526
24. Achiv Schloss Haag, 526.
25. Achiv Schloss Haag, 107.
26. Achiv Schloss Haag, 518.
27. Achiv Schloss Haag, 550.
28. Achiv Schloss Haag, 553.
29. Achiv Schloss Haag, 550.
30. KMP sectie perceel C 8^e blad, nr. 596 tot en met 598. De bijbehorende Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel uit 1832 geeft Clemens Wenceslaus van Hoensbroek als eigenaar van deze percelen.
31. Achiv Schloss Haag 519.
32. Achiv Schloss Haag 520-523. Diverse overeenkomsten waarvan de laatste uit 1810 dateert.
33. Achiv Schloss Haag, 3086-I tot en met 3086-IV. Nader onderzoek in deze brieven zou veel kennis kunnen opleveren het leven op kasteel Bleijenbeek in deze periode..
34. Achiv Schloss Haag, 551.
35. Craandijk, Eigen Haard, 548.
36. Van der Aa, 2^e deel, 471.
37. Achiv Schloss Haag, 552, 553, 554, 557, 558.
38. Boosten, 34.
39. Achiv Schloss Haag, 569, 572.
40. Achiv Schloss Haag, 559-568, 571, 573-584.
41. Meer gegevens over de ontginningswerkzaamheden in de periode 1857-1870 zijn te vinden in het gemeentearchief Bergen. Zie Inventaris van de ARCHIEVEN DER GEMEENTE Bergen, inv. nr's. 2914-2915. Staten betreffende de aangifte door grondeigenaars van ontginningswerkzaamheden op hun eigendommen. 1857-1870. 2 omslagen. 2914. 1857-1864. 1 omslag. 2915. 1865-1870. 1 omslag.
42. Het archief van de Duitse jezuïeten bevindt zich thans in München. Volgens dr. Clemens Brodkorb, de archivaris te München bevinden zich in het archief diverse foto's van huis, tuin en kapel. Tevens bevat het archief een "Historia domus" en dagboeken van op Bleijenbeek verblijvende jezuïeten.
43. *De Limburger Koerier: provinciaal dagblad* van 12-9-1936.
44. *De Tijd. Godsdienstig-staatkundig dagblad* van 5-9-1903.
45. <http://www.sfmissionmuseum.org/exhibits/buechel/biography/>
46. Voor een exacte datering is onderzoek in het archief van de Duitse jezuïeten nodig.
47. Gemeentearchief Bergen, *Inventaris van de ARCHIEVEN DER GEMEENTE Bergen*, inv. nr. 2803 geef als omschrijving "Stukken betreffende het bouwen van een badhuis op de Afferdense beek door de bewoners van het kasteel Bleijenbeek." 1884-1885. 1 omslag. Nader onderzoek moet uitwijzen waar dit gebouw precies heeft gestaan en wat het uiterlijk hiervan was.
48. Jongsma, 31-32. Foto's P.7 t/m P. 11.
49. *De Volksstem*, 6-10-1909.
50. Van Beurden, 558-560.
51. *Het Nieuws van den Dag*, 15-9-1912.
52. Mededeling prof. Mr. E.C.M. Jurgens, Amsterdam.
53. Boosten, 287-288
54. Zie voor meer informatie over Rudolf Jurgens; <http://www.goch.de/C1257500002D7ED4/html/4E6312D11CCD814BC1257682006D8BB9?opendocument&nid1=59532>

LITERATUUR

Beurden, A.F. van, '*Blijenbeek bij Afferden*' in *Buiten. Geïllustreerd weekblad* (1911 en 1917)

Boosten, M. en P. Burggraaff, C. de Groot, P. Jansen, J. Neefjes en B. Selter, *Bosgeschiedenis Euregio Rijn-Waal* (Wageningen 2012)

Brand, Rien Van den en Stefan Frankewitz, *Inventaris archief Kasteel Haag* (Geldern 2008)

Brand, R. van den, Siebengewald - *Grepen uit 650 jaar verleden* (Afferden 1984)

Craandijk, J., '*de havezate Weldam bij Goor*' in *Eigen Haard*, no. 35 (1892)

Ferber, H., *Die Geschichte der familie Schenck von Nydeggen* (Keulen en Neuss 1860)

Flokstra, M., '*Het goed Bleyenbeek te Afferden rond 1400*' in *Castellogica II* (1988-1992), 168-172

Hendriks, Marc., *Landgoed Bleijenbeek, Nationaal Park De Maasduinen. Herstel cultuurhistorische waarden en consolidatie van de ruïne van het 17e eeuwse kasteel Bleijenbeek* (augustus 2010)

Hupperetz, W.M.H. e.a. (red.), *Middeleeuwse kastelen in Limburg. Verschijningsvorm van het kasteel, zijn adellijke bewoners en hun personeel* (Venlo 1996)

Hupperetz, Wim, B. Olde Meierink en Ronald Rommes (red.), *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen 1000-1800* (Utrecht 2005)

Jongsma, H., *Kasteelen, Buitenplaatsen, tuinen en parken van Nederland* (Amsterdam, z.j. (1912)

Kranenburg, E. en H., *Burgemeester van Elburg gevangen gehouden van 1582 – 1586 op kasteel Bleijenbeek door Maarten Schenck* (Elburg 2004)

Mialaret, J.H.A., *De Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel V De provincie Limburg. Tweede stuk: Noord-Limburg* (Arnhem 1937)

Obendorff, Th., '*Bleyenbeek*' in Hoebens, F., e.a., *Kasteel en landschap in Limburg* (Utrecht 2013), 86-93

Renes, H., '*Kastelen in het landschap*' in W.M.H. Hupperetz e.a. (red.), *Middeleeuwse kastelen in Limburg. Verschijningsvorm van het kasteel, zijn adellijke bewoners en hun personeel* (Venlo 1996), 61-76

Viersen, A., '*Kasteel Bleyenbeek*' in *Castellogica II* (1988-1992), 153-167

Kranten:

De Limburger Koerier: provinciaal dagblad (12-9-1936)

De Tijd. Godsdienstig-staatkundig dagblad (5-9-1903)

De Volksstem (6-10-1909)